

"ТХЬЭ"Р ЗЭРАЛЫТЭ ШЫКІЭХЭМРЭ АДЫГЭБЗЭМ ЗЭРИЛЫТЭРЭ КЪЫЗЭРИИУЭТАМ ТЕУХУАУЭ

БЖЫХЬЭ 2025 – БЕР ХЫКМЭТ

Мыпхуэдэ псалъашхэм заншлэу уигу кыггэкынуур "дин"рэ "теологие"у зэрыштыр жылэпхэми, ди еплыкларэ лэжыггэхэри адыгэбзэм теухуауэ зэрыштытым зэрэзэгкэлэ, мы лэжыггээр "Тхьэ"р зэрылытапхэ гупшысэрэ еплыкларэм кышчыщидзэу, адыгэбзэм шызэрыхэлгытэ псалъэм хуэклэуу къедггэклуэкынуу ди гуггэщ.

Ауэ икли, "Тхьэ"м теухуа еплыкларэ гупшысэхэр зэрылытэу кыраггэклуэклэ логие лэужыггэуэхэр зыхэзыубыдэ зы шлэныггэ дициплинэу лытапхэщ "теологие"ри, "Тхьэ"м теухуа шлэныггэу лытапхэ мы дициплинэри нэхыбэу дин еплыкларэ зи лэабжэ философии лэужыггэуэу лытэнри нэхэ иггэуэу жылэпхэнш. – Ауэ, "Тхьэ"мрэ "дин"ыр фыкыплэ зимылэу зэпышлэуэ лытэнри шыуаггэши, "Тхьэ" зимылытэ "дин" зезыхэ лэпкэхэри зэрышылэр гурылуэггэуэщ.

Дауи, "теологие" псалъэр кызытехукла бзэри пэсэрэй адыджыбзэраши, ар "θεος λογος (Theos logos)" псалъэхэр зэрызэггухьэу "θεολογια (Theologia)"у утыку кыхыа зы псалъэрш.

Мы псалъэхэми зэрыхэплэаггэуэу, алыджыбзэм и "θ" макгыр европэбзэхэм зэралгытэу зэрытхар "th"уэ зэрыштыр гурылуэггэуэши, нэггэуэщлэ алыджыбзэ псалъэхэми мы макгыр (θ) европэбзэхэм "th"уэ кэлуу зэралгытар гурылуэггэуэщ. Ауэ, алыджыбзэм мы и "θ" макгыр и кэлуэклэр икли "ф" макгыр пэггунэггэууи лытапхэши, ар (θ) урысыбзэм и псалъэ гуэрхэм зэрыхиубыдэ шыкларэи "ф" макгыру кэлуэрэ зэрытхаруэщ. Нытлэ, алыджыбзэ псалъэ лэужыггэуэу, европэбзэ нэхыбэм "th"уэ хиубыдэрэ, урысыбзэми "ф"уэ хиубыдэ зы псалъэри шапхэуу кэедггэлээггэуэнш: «μύθος; mythos/mythe/myth; миф».

Нобэрэй европэбзэ гуэрхэм "тхьэ" псалъэр "theo, dieux, dios, dos" хуэдэ псалъэхэмклэ зэрыхэт шыкларэхэри алыджыбзэм "тхьэ"р зэрыхэлгыта псалъэм зэрыпэггэуэггур гулытапхэщ. Икли, алыджыбзэр зи лэабжэ "theo" псалъэр -мы зэрытхар шыкларэмклэ- адыгэбзэм и "тхьэ" псалъэми пэггунэггэуу зэрылытапхэри гурылуэггэуэнш. "Тхьэ"р тыркубзэми зэрыхэлгыта "танры/тенгри" псалъэри "т" макгыр пэщлэдзэклэ мы зэрыухуам ипкэ зэритклэ, "theo"рэ "тхьэ" псалъэхэми пэггунэггэуу лытапхэщ.

Дауи, алыджыбзэри хэтыжу, европэбзэхэмрэ тыркубзэми я "тхьэ" псалъэхэр зэрыухуа макгырхэмклэ лыта мыхэнэуэ узэрэмыджэфынуур гурылуэггэуэщ; ауэ, зы макгырбзэу шыт адыгэбзэм и "тхьэ" псалъэм хиубыдэ макгырхэмклэ зэрыухуа мыхэнэуэ узэрэмыджэфынуури гурылуэггэуэщ. Ауэ икли, адыгэбзэм имызакгыуэу, мы бзэхэми я "т" макгыр псалъэхэм хаггэзэшлэхэ кьалэнхэр зэтеухуэрэ зэггунэггэууи лытапхээнш.

Мыбыхэм нэмыщлэ, Сами -Саам- бзэхэми "Тхьэ"р зэрыхэлгыта псалъэхэр "муслимэн" диным теухуауэ "Аллахь"у, "яхуди" диным теухуауэ

"Алохым"у зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, мы псалъэхэм лъабжьэ яхуэхъуари Ибрахым бегъымбарым "Тхьэ"р зэрилъытэу щыта "Ал"рауэщ зэралъытэр. Аргуэру кыпыщапхэмэ, "ал" псалъэр хьэрыпыбзэ псалъэхэм ипэ кыхуэу "артикл" кьалэн зыгъэзашлэм и кьэлүклэ зилэрщи (пп: Ал Арабий), "ал"ым и "а" макъыр кызэрылу щыклэри адыгэбзэм и "лэ" макъым хуэдэу лъытапхьэщ. Ауэ, "аллахь" псалъэр адыгэбзэм -и фонетикэми зэрэзэгьклэ- "алыхь"у кызэрылуу кыхэхьарэ щызеклуэу зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

"Теологие"м кыщыщлэддзэу мыхэри кыпытща щхьэ, мы тхыгъэр "теологие"м теухауэ зэрыщымытыр гурылуэгъуэнщи, мы тхыгъэм и луэху нэхьыщхьэр адыгэбзэм и "тхьэ" псалъэм теухауэ зэрыщытыр кыхэхгъэщыпхьэщ. Ауэ, бзэ гуэрхэм "Тхьэ"р щызэрыхэлъытэу мы зи гугъу тцлэхэм нэмыщл, мы илъабжьэми "Тхьэ"м теухауа еплъыклэрэ гупщысэм икли кыгъуэгурыклуа лъагъуэм гулъытэ хуэщлыни игъуэщ.

*

Нытлэ, мыбдежми зэмылэужьыгъуэ философхэм "Тхьэ"м теухауа я еплъытклэрэ гупщысэхэм я гугъу щынирэ нобэм кыздэс кыгъуэгурылуа лъагъуэм гулъытэ хуэщлыни игъуэщ.

Сократ (Socrates) нэгъунэ Адыдж философхэм я гупщысэхэр нэхьыбэу мы дунеймрэ щы хьурейм теухауэ зэрыщытар гурылуэгъуэщи, икли абыхэм я "Тхьэ" еплъыклэхэри пэсэрей Алыдж Пантеонэм зэрытеухуари жылэпхэщ. Ауэ, Сократ ипэ -е и зэманьгъуэрэ иужькли- философхэм мы Алыдж мифологием хиубыдэ "Тхьэ"хэр зымыдэ еплъыклэ зилэ гуэрхэр (пп: Демокритос) язэрыхэтари гурылуэгъуэщ. Дауи, Сократ-рэ ар зи егъэджаклуэу икли тегъэщлэпнэ зыхуэзыщлэ Платон-ми (Platon) "Тхьэ"уэ ялътэу щытар пэсэрей Алыджхэм я Тхьэхэрауэ лъытапхьэщ. Мы "Тхьэ"хэр икли антропоморфикэ лэужьыгъуэу зэрыщытахэри гурылуэгъуэнщ.

Ауэ, Платон и еджаклуэуи щыта "Аристотел"рауэ (Aristoteles) жылэпхьэщ япэу "Тхьэ"м теухауа гупщысэхэр утыку кызылхьар. "Тхьэ"р философии еплъыклэклэ зэрылътэпхьэ гупщысыхэрщ мыхэри, сытми и кьэжъаплэрэ и япэрей хьэрычэтэу, сытми и лъабжьэрэ дэтхэнэ зы кьэхуныгъэми щхьэусыгъуэ -"première raison"- хуэхъурауэ, зымы емылътэпхьэрэ зпэщыгъуэушч Аристотел "Тхьэ"р зэрилъытар.

Иужьклэ куэд дэмыкыу кристан динри утыку кыхьэу, Европэ-ри курыт лъэхьэнэм зэрыхэхьар гурылуэгъуэщи, абы кыщеклуэкл гупщысэ лэужьыгъуэрэ еплъыклэ закъуэу щыт "теологие"ри флуэу лъэщ зэрыхъуэрэ, кристан диньмрэ и "Тхьэ" еплъыклэм теухауэ философии куухэр кыщеклуэклауи лъытапхьэщ.

Ауэ, курыт лъэхьэнэ нэужьым Алыдж еплъыклэрэ гупщысэхэр Европэ-м аргуэру кыгъэунэхужауэ зэрыщытар гурылуэгъуэщи, мы зэманьгъуэм философу япэрауэ "Декарт" (Descartes) –икли математик- и цлэр кылуапхьэщ. Гурыщхъуэщылу щытауэ ялътэ Декарт и псалъэ цлэрыуэрщ "согупщысэ, нытлэ сыщылэщ" псалъэри, гупщысэклэрэ -

метафизикэу- езым и шылэгъуэм хунэсу, и шылэгъуэ лъабжьэрэ и шыгъуэкларэ езыр зэрыщылэм –гурыщхъуэ хэмылбу- и флэщ зэрыхуэхъуауэ лъытапхъэ мы псалъэр Декарт нэужьми зы жылэгъуэу шызеклуэу щытщ. Араци, цыхум езым гу зызэриллыгтэжрэ езыр и шылэгъуэклэ кызырэгурылуэж метафизикэ эксперимент лэжьыгъуэу щыт мы псалъэр ипэ иту, нэгъуэщл и еплъыклэхэри иужьрей гупщсыклэхэм лъабжьэрэ шхъэпэ -е зэран- яхуэхъуауэ жылэпхъэщ. Ауэ, Декарт и "Тхъэ" еплъыклэр езыр зыхэзыубыдэ кристан диным шхъэщыкыгуи лъытапхъэкъым.

Декарт -нэужьуи лъытапхъэми- и зэманьгъуэхэм хуэзу абы нэгъунэ динрэ "Тхъэ" еплъыклэу къеклуэкыгуи шытам шхъэщыкыныгъэшхуэ зыхуилэ гупщысэщлэ гъэщлэгъуэнхэр утыку кызылхъар "Спинозэ"ращ (Spinoza). Араци, натуралу мы къэхъу-къэщыгъуэрэ къеклуэклэхэри зыхэзыубыдэу космикэуш Спинозэ "Тхъэ"р зэриллытари, езыр шыпсэуа зэманьгъуэм мы и еплъыклэр кызыдэзыгыну цыху шыгъуэтэнри гугъут; ауэ, иужьклэ абы мы и "Тхъэ" лъытэклэр къэзыштарэ дэзылыгъари мащлэкъым.

"Тхъэ"м теухуа еплъыклэрэ гупщысэ зилэу Спинозэ нэужьу зи цлэр кыилупхъэу лъытапхъэрщ "Хыум"ри (Hume), зи шылэгъуэм клэ зилэм – цыхум- зи шылэгъуэм клэ зимылэр кызырэгурымылуэфыну; езым шхъэщыклэрэ трансданталу щыт "Тхъэ"р цыхум рационалу зэримылыгтэфыну жызылараш Хыум.

"Хыум" нэужьу -и зэманьгъуэгъууи лъытапхъэу- щыт "Кант" (Kant) трансдантатэр нэхьыбэу зезыхъа философу шытами, "Тхъэ"р трансданталу илытауэ жылэпхъэкъым. "Тхъэ"р рационалу гурылуэгъуэ мыхъуну зэриллыгтэм хуэдэжу, "метафизикэ"м и зы "объект"у лъытэнрэ икли зы "онтологие" лъытэклэ/плэ етынри имыгъуэу зылыгтэ Кант "Тхъэ"р нэхьыбэу "цыху гъащлэ"м и "этикэ"м теухуа "постулат"уш зэриллытар.

Кант нэужь философ цлэрылуэу сытри диалектикэ систематикэу утыку кызылхъэ "Хьегэл (Hegel)" и "Тхъэ" гупщысэклэри мыпхуэдэу жылэпхъэщ: шылэгъуэ зэхъуэкл формэклэрэ зеклуэ ужьыгъуэ лъагъуэм – "просес"ым- дэтхэнэ зы шылэгъуэ зилэм хуэдэжу цыху гъащлэми зыщигъэльэгъуэу илыгтэу шытауэ жылэпхъэщ "Тхъэ"р... – гурылуэгъуэмэ.

Хьегэл нэужьу "Тхъэ"м теухуа гупщысэщлэ зилэхэм я нэхьышхъэу лъытапхъэр "Ницшэ"рагъэнщи (Nietzsche), абы езым ипэ блэкла философхэм шыщу пщлэ зыхуищл закъуэри Спинозэ-у кыщлэкыныщ. Антикристу зылыгтэрэ Зарадуэстра (Зэрдушт) и диныр игум нэхь теухуэу шыта Ницшэ цыхур зылаэхъуэу щыт "Тхъэ"р цыхум гушлэгъуэ зэрыхуищым теклуэдэрэ илыклауэщ зэриллыгтэр. Нытлэ, "Тхъэн"шэу къэна цыхур "нихылизмэ"м (nihilisme) зэрыхэмыклуэдэнум и хэкыплэри "цыхушхуэ" (Übermensch) хъуну зэрыхушлэжъу лъагъуэм ириклуэн хуейуэщ зэриллыгтэр.

"Тхъэ"м теухуауэ Ницшэ кызыдынэсам кыпишэж пэлыгтэу, "Тхъэ"м пышларэ пэплэуу щыт цыхум зыри пщэрыль кызырэхуэмыхъунурэ,

зыри кызыэрымгыэщынынур зылыгытаращ "Сартр" (Sartre). Сартр зэрилгытэмклэ дунейр мыхьэнэншэщи, мыхьэнэ кыэгьэщын кызытехуэри цыхуращ; цыхур сытри кылэжынклэ хуитши, цыху щылэгьуэр -флэклэплэ имылэу- щхьэхуитыныгыэу зэрыщытым ипкэ зэритклэ, цыхум ищлрэ ищлэр пщэрылгыи кызыхуэхьужырщ.

Дауи, мыбыхэм кыаклэлыкыуэ философхэми "Тхьэ"р нэхьыбэу ялыгытэ зэрыхьуа щыклэхэр "Спинозэ"м деж кыщидзэу "Ницшэ"рэ "Сартр"ри зытет льягыэрауэ жылэпхьэнщи, мыпхуэдэуи цыхур и щылэгьуэклэрэ щхьэхуиту зэрыщытрэ пщэрылгыи зилэжу зэрылгытар гурылуэгьуэнщ.

Ауэ, "Тхьэ"м теухуауэ мы кыыхэдгьэщахэр Европэ спекулатив гупшысэ лэужьыгыэуэхэу зэрыщытыр гурылуэгьуэщи, мыхэр аналитикэ льябжэ зилэ гупшысэхэу зэрыщымытри налуэщ. Аращи, кьэзылатэхэм я бзэхэм "тхьэ" псалыэр зэрыхэлыгыта щыклэхэм елыгытарэ теухуауэ зэрыщымытыр гурылуэгьуэщ мы гупшысэхэри, икли европэбзэхэм я "тхьэ" псалыэхэм мыпхуэдэ гупшысэхэр кызызэрыхэмыхьуклынури жылэпхьэнщ.

Мы ипэклэ зи гугьу тшлэ философхэм спекулатив гупшысэклэу кьалуэтахэм "Тхьэ"р "щылэ"рэ "щымылэ"у, "псэу"рэ "лла"уэ е "кыуэда"уэ зэралыгыта щыклэхэр гурылуэгьуэщи, мыхэр мыпхуэдэу кызызылуэта бзэхэмкли игьуэу кыщлэклынщ. Ауэ, "Тхьэ"р щылэрэ щымылэжу е лларэ кыуэдауэ лытэныр адыгэбзэклэ кызызымылуэтапхьэрэ игьуэуи зэрымылгытапхьэр жылэпхьэщи, мыпхуэдэу зэрыщытри адыгэбзэм "щылэн"рэ "лэн"ыре "кыуэдын"ыре щызызэрыхэлыгытэ щыклэхэм теухуащ.

Аращи, "Тхьэ"р мыпхуэдэ псалыэхэмклэ щлэмылгытапхьэр - зэрыжытлауэ- "щылэ"рэ "щылэгьуэ"р е "псэун"рэ "лэн"ыре "кыуэдын"ыре адыгэбзэм зэрилгытэ логиеращ зэлыгытарэ зытеухуари, икли а нэхь логие льящу лыгытапхьэ "псалыэбзэ"р льяпкыым и логиеу зэрыщытклэ, адыгэбзэм и логием емызэгьыр ар кьэзыпсэль цыхуми логие пэж зэрыхуэхьунур гурылуэгьуэнщ.

Нытлэ, мы ильябжэем "щылэ"рэ "щылэгьуэ" икли "псэун"рэ "лэн" е "кыуэдын" псалыэхэм зыхиубыдэ макьхэмклэрэ ягьуэта мыхьэнэхэм щыгыуазэ дыхуэхьунри игьуэщ.

Зэрыгурылуэгьуэу, щылэгьуэ льябжэ мыхьэнэ зилэ "щ" макьым зы "зэманыгыуэ пыухытыкла"клэрэ (лэ) зызэригьэлыгагыэрауэ лыгытапхьэщ "щылэ" псалыэм и мыхьэнэри, нытлэ, "щылэ"у щыжыплэм деж, Тхьэ"р зы "зэманыгыуэ" лэужьыгыэуэ -ари зы "зэман пыухытыкла"клэ- щылэгьуэ зилэу зэрылгытэр гурылуэгьуэнщ. Икли, "щылэгьуэ" псалыэри "щылэ" псалыэм щхьэщыкыщэу лыгытапхьэкыыми, "щылэгьуэ"ми еджэклитлэ илэщ: и зы еджэклэр "щылэ"у хьуар зэрыщыту зыхэзыубыдэу -"космос"у- лыгытапхьэрщ; адрей и еджэклэри дэтхэнэ зы "щылэ"р щылэу щытрэ иту зэрызекыуэу -"гыуэ"уэ- лыгытапхьэрщ. Нытлэ, мы еджэклитлэми "щылэ"м хуэдэу зы "зэман пыухытыкла"уэщ "щылэгьуэ" жыхуэтлэри зэрылажьэрэ зэрылгытэри, зыхуэдизыр мыналуэ мы "зэман пыухытыкла"р

"зэманьгъуэшхуэ"у е "зэманьгъуэ цыкы"у дауи лытэ, лүэхур зэхуэкыщэкьым.

Щылэгъуэ лъабжъу лытапхъэ "щ"ым "зэманьгъуэ пыухытыкыла"м (лэ) зызэригъэлабгъуэ мы еджэклэхэм нэмыщл зы еджэкли щыщылэщ "щ"ым адыгэбзэми, бжыгъэ ллэужыгъуэу "щы"уэ узэреджапхъэрщ. Дауи, ипэкли щыгъуазэ дызэрыхуэхуауэ, бзэр зэрыхъун хъуа нэужыщ бжыгъэцлэхэр - бзэм хиубыдэ игъуэ псалъэ гуэрхэмклэ- зэрылгытари, "З" бжыгъэр зэрылгыта "щы"ри мы ипэклэ зи гугъу тцла "щ" макъ мыхъэнэр лъабжъэ зыхуэхуа бжыгъэцлэу лытапхъэрщ. Нытлэ, "щы"р зы бжыгъэцлэу мы зэрылгыта щыкылэу "щылэ" псалъэм узэреджапхъэри мыпхуэдэу лытапхъэщ: «"щы"уэ (З) зэхэлъыр -"измерение"ищыр (З bouyt/buut)- "зэман пыухытыкыла"клэрэ (лэ) лажъэу зэрыщыт».

Мы еджэклар "щылэгъуэ"рэ "зэманьгъуэ"м теухуа "координат системэ" еджэклэу зэрыщытыр гурылэгъуэщи, "геометрикэ координат системэ"у – икли абы щыхэлъытэ "щылэ"хэу- "измеренищ"у зэпкырылгыр утыку кызызэрихъэ лъабжъэрэ икли зэрылажъэр "зэман координат системэ"рауэ – "геометрие системэ"м и "измеренищ"ым лъабжъэу зы "зэман измерение" кыыхэхъэжу- зэралгытэри гурылэгъуэщ.

Ауэ, "щ" макъыр "щылэгъуэ лъабжъэ" зи мыхъэнэуэ е "З" бжыгъэр зэрылгытэ "макъ псалъэ"у (щы) дауи лытэ, ар "щылэ" псалъэрэ "щылэн" глаголым "префикс"ущ зэрыхиубыдэр. Ар щыхъукли, зы "зэман пыухытыкыла"клэрэ лажъэу лытэнэу "щылэ, щылэн" псалъэр ухуэн папщлэ, япэрауэ "щ" макърэ "щы" псалъэр "кондицэ"у лытэн зэрыхуейр гурылэгъуэщи, икли зэрыхуагъэххэу зы "езырыжрэ статя префиксиал глагол"у утыку кыихъэ "щылэн" глаголым и префиксыр "щылэгъуэ лъабжъэ" мыхъэнэ зилэ "щ" макърауэ лытэнэри нэхь игъуэу лытапхъэщ.

Икли гурылэгъуэщ "глагол"хэм иужьклэ "префикс" яхуэхуэ "щ" макъым яхуигъэзащлэ кьалэныр "зэман/мекан" (time/space) лытэу зэрыщытри, мыпхуэдэу "зэманьгъуэ"рэ "универсал/космикэ щыплэ" зэрылгытэри мы ипэклэ "щ" макърэ "щы" псалъэм теухуауэ кьэтлэуэахэм хуэдэ мыхъэнэуэ – я мыхъэнэгъуу- зэрылгытапхъэри гурылэгъуэнщ.

Дауи, "щылэ, щылэн" -"щылэгъуэ"- псалъэм "кондицэ"у -"префикс"у- хиубыдэ "щ" макъыр "щылэгъуэ лъабжъэ" зи мыхъэнэуэ е "зэман/мекан"у лытэ, е "З" бжыгъэр зэрылгытэ "макъ псалъэ"у (щы) лытэ, "Тхъэ"р "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у пльыта нэужь, ар "зэманьгъуэ"ущ зэрылгытэри, "зэманьгъуэшхуэ"у е "зэманьгъуэ цыкы"у пльытэм кыикл щылэжкыым. Аращи, "Тхъэ"р зы "щылэ" ллэужыгъуэу е "щылэгъуэ"м езырауэ – "космикэ"у- зэрылгытэм зэщхъэщыкыныгъэщэ зэрызыхуамылэри гурылэгъуэнщ.

Икли, "кыуэдын" псалъэри "щылэ"рэ "щылэгъуэ" зилэу, зыдэщылэ щыплэри мыналуэ хъуар зэрылгытэрищи, нытлэ, "Тхъэ"р "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у щылытапхъэм дежщ ар "кыуэд"рэ "зигъэкыуэд"уи зэрылгытапхъэнур. "Куэдын"ыр зыхуэфашэр "щылэ" ллэужыгъуэхэращи, икли "щылэ" жыхуэтлэхэри "псэ зылу"рэ "псэ зылумыт" ллэужыгъуэу "щылэгъуэ"

зылэхэрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Нытлэ, псэ зылуэтрэ зылуымыту, икли "псэ зылуэ"хэри "кьэклыгъэ"рэ "псэушхьэ"у дауи лыытэ, мыхэр "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у лыытэнращи, "Тхьэ"р "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у лыытапхьэмэщ мыпхуэдэ ллэужыгъуэуи зэрылытапхьэнур.

*

Зэрыгурылуэгъуэу, "псэлъэбзэ"р "щылэ"хэр псалъэхэмклэ зэрылытыгъуэ лажьэ зы логие системэ ллэужыгъуэрщи, щылэу мылытапхьэхэр лыытэн хуейуэ щытмэ, зэрылытыгъуэу щыклэхэри щылэу лыытагъэххэхэм елытауэщ псэлъэбзэм зэрылытапхьэр. Аращи, щылэр зылытыгъуэ псэлъэбзэм щылэу щымытхэр зэрылытыгъуэфинури "потенциал щылэ" ллэужыгъуэуи, "иджы"м щылэу мылытапхьэу е "блэкла"рэ "кьэклэуэну" зэманыгъуэми иджырклэ щылэу мылытапхьэу зэрыщытклэрэщ зэрылытыгъуэ.

Мы кьэтлуэтахэм зэрэзэгъщ адыгэбзэм псалъэхэр "мыхуныгъэ"у - "мыхуупхьэ"у- зэрылытыгъуэри, "хьупхьэ"у ухуагъэххэ зы псалъэр "мыхуныгъэ"у зэрылытыгъуэ зы щыклэри а псалъэр (пп: "щылэн") и лэжьэклэу (пп: щылэ) клуэдыплэм хуэклэуэ "кыым/лым" клэухклэрэ зэрылытыгъуэ кызырэрыууш (пп: щылэккыым); "мыхуныгъэ" зэрылытыгъуэ адрей щыклэри "хьупхьэ" ллэужыгъуэ зы псалъэр (пп: щылэн) зэрылажьэ и лыхьэр -"глаголыпкь"ыр (пп: "...лэ") е "занщлэ глагол"у зэрыщыту- "мы" префиксклэрэ "мыхуныгъэ"у (пп: "...мылэ") зэрылытыгъуэ -ауэ глагол "префикс"ыр (пп: "щы...") мыхуныгъуэу зэрымылытыгъуэ- кызырэрыуатэри гурылуэгъуэщ (пп: щымылэ).

Нытлэ, щылэрэ щылэгъуэу зэрылытыгъуэ елытащ мыхуныгъэи зэрылытыгъуэури, глаголыр и лэжьэклэу зэрыщыту "кыым" клэухклэ мыхуныгъуэу лыытэ, е, и "глаголыпкь"щхьэрэ "занщлэ глагол"ыщхьэм кыпыхьэ "мы" макьклэрэ а глаголыр "мыхуныгъэ"у лыытэ, мы ипэклэ кьэта щапхьэхэми зэрыхэплэагъуэу, "хьупхьэ"рэ хьугъуэу лыыта "щылэ, щылэн" псалъэращ "мыхуупхьэ"у "щымылэ, щымылэн"у зэрылытыгъуэ.

Мы кьэтлуэтахэм гурылуэгъуэу кызырэрыуатэщи, "Тхьэ"р "щылэ"у зэрылытыгъуэ елытащ "щымылэ"уи зэрылытыгъуэу щыклэри, "щылэ"у лыытэныр игъуэмэ, "щымылэ"у лыытэнри игъуэщ.

Дауи, адыгэбзэм "Тхьэ"р мы "щылэн, псэун, клуэдын, ллэн" хуэдэ псалъэхэмклэ зэрымылытыгъуэу кызырэрыуатэпхьэм хуэдэжу, мы псалъэхэм я мыхуныгъэ псалъэхэмкли (щымылэ; мыпсэу; мыклуэд; мылэ) зэрымылытыгъуэу кызырэрыуатэпхьэри гурылуэгъуэуи. Ауэ икли, адыгэбзэм мы зэрылытыгъуэу щыклэхэм хуэдэу лыытапхьэщ нобэрэи динхэмрэ теологеим, икли ипэклэ щыгъуазэ дызыхуэхьуа философ гурхэми "Тхьэ"р зэралытыгъуэу щыклэхэр. Аращи, -"щылэ"рэ "щымылэ" псалъэхэр ипэ зэрыту-мы "хьупхьэ" псалъэхэмрэ икли я "мыхуупхьэ" ллэужыгъуэу псалъэхэр "Тхьэ"р зэрылытапхьэ категориэу зэрымылытыгъуэуи жьылэпхьэнщ.

*

Мы кьэтлуэтахэмклэ гурылуэгъуэу "Тхьэ"р "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у е "щымылэ"рэ "щымылэгъуэ"у зэрымылытыгъуэуи, нытлэ, "Тхьэ"р

"щылэггүэ"м икIрэ щхьэщыкыу е "щылэггүэ щыб"у зэрылгытапхьэрэ зэрымылгытапхьэми еплъын хуейщ.

Ипэкли зэрыжыгIауэ, "псэлъэбзэ"м и "псалъэ"хэмклэ илгытэхэр щылэрэ щылэггүэ зилэхэрщи, икли щымылэрэ щылэггүэ зимылэхэр зэрылгытэри щылэрэ щылэггүэм елгытауэ зэрыщытри гурылуэггүэщ. НытIэ, щылэу щымытрэ зэй щылауэ е щылэну щымытхэри псэлъэбзэм занщIэу щхьэхуэу зы псалъэкIэрэ кызызэрымылуэтапхьэри гурылуэггүээнщи, мыхэри бзэм зэрилгытэну щыкIэхэр щымылэрэ щылэггүэ зимылэхэр зэрилгытэм хуэдэжу, щылэггүэ зилэхэм –хьунхьэ лIэужыкыгүэ псалъэхэм- елгытауэ зэрилгытэу кылуэтэнуи кыщIэкIынщ.

Ауэ, щылэу щытрэ щылэггүэ зилэхэр илгытэу, икли "щымылэ"хэри "щылэ потенциал"у зылытэ псэлъэбзэм мыпхуэдэу "щылэ потенциал"уи щымытрэ "щылэггүэ щыб"у лгытапхьэхэр илгытэнрэ кылуэтэнри мыхуныггэ луэхуу лгытапхьэнщ. НытIэ, мыпхуэдэр псэлъэбзэм илгытэныр мыхуныггэрэ гуггүу щытрэ фIырыфIкIэ имылытэну щытми, мыпхуэдэхэр фIэкIыплэ имылэу кьэлүэтэн хуейуэ щытмэ, мыпуэдэ псалъэхэри кызытехуыкынури "хьупхьэ" лIэужыкыгүэ "псалъэ"хэрауэ зэрыщытынури гурылуэггүээнщ. Аращи, "щылэггүэ щыб" зэрылгытапхьэ псалъэр кызытехуыкынури "щылэ, щылэггүэ" псалъэр зэрыщыту – псалъэр утыку кызызэрихьа "кондицэ"ри (щ)- "мыхуныггэ"у зэрылгытэкIэрэщи, мыбы папщIи, бзэм лэжьэкIэу егуггүэнрэ еггэлеини хуейуэ зэрыщытынури гурылуэггүээнщ.

НытIэ, мы кьэтIуэтахэмклэ гурылуэггүээщи, "щылэ, щылэггүэ"у "хьупхьэ" лIэужыкыгүэу ухуаггэххэ псалъэр "щылэггүэм икIа"рэ "щылэггүэ щыб"у зэрылгытэнур "щылэ, щылэггүэ" псалъэр а зэрыщыту –"мы"кIэрэ кьэжьэу- "мыхуныггэ"у зэрылгытэущ: «мыщылэ; мыщылэггүэ».

Мыпхуэдэуи, "хьупхьэ" псалъэ лIэужыкыгүэу щыт "щылэ"р -и пэщIэдзэрэ "префикс"ри хэтыжу- зэрыщыту "мыхуныггэ"у лгытащи, "щылэ" псалъэм и етIуанэ Iыхьэ "Iэ"м зыщызггэлэггүэну "щ"ыри "мыхуныггэ"у мы зэрылгыта –"мыщылэ"- щыкIэрэ "щылэ"м и "абсолудэ мыхуныггэ"рэ "щылэггүэ щыб"у –"космос"ым хымыубыдэр- зэрылгыта щыкIэрщ.

Ауэ икли, "щылэ" псалъэм и пэщIэдзэ "щ"ыр мыхуныггэу лгыта нэужь, абы кыкIэлъыкIуэхэри "мыхуныггэ"у лгыта мы "щ"ым елгытауэ лэжьэу –нытIэ мыбдежым "мылажьэ"у- зэрылгытэнури гурылуэггүэщ. Икли, псалъэ пэщIэдзэ "щ"ыр "мыхуныггэ"у лгыта нэужь, абы кыкIэлъыкIуэхэр кьэлун хуейуи лгытапхьэнкыым. НытIэ, "префиксиалу ухуаггэххэ- "щылэ" псалъэм и пэщIэдзэрэ и "кондицэ"у щыт "щ/щы" префиксыр "мыхуныггэ"у щылытэм деж, "Iэ"кIэрэ лэжьэну "щ/щы"р "абсолуд"у "щымылэж"у зэрылгытаггэххэм зэрэзэггIэ, абы кыкIэлъыкIуэу ар зэрылэжьэну "Iэ"ми ухуэныкыуэжкыыми, "щылэ" псалъэр зэрыщыту "мы"кIэрэ мыхуныггэу зэрылгытэ "мыщылэ"р "мыщ"у лгытэнрэ кьэлүэтэнри иггүэщ.

Мыбдежым аргуу кыыхэгэщыпхэщи, "щылэ" псалъэм и "префикс"ыр "щылэггүэ лъабжэ" зэрлгытэ "щ" макъу зэрлгытапхэм нэмыщл, "З" бжыгэр зэрлгытэ "макъ псалъэ"у "щы"уи лгытапхэщи, нылэ, "мышылэ"р кызырылупхэу мы зи гуггү тцла "мышц"ыр икли "мышцы"уи –мы"З"уи- зэрлгытапхэр гурылуэггүэнщ. Дауи, "щ"ыр "щылэггүэ лъабжэ" зэрлгытапхэм нэмыщл, "щы (З)"ри геометрием и "измеренищ" зэрлгытэрщи, нылэ, "щы (З)"р "щылэггүэ лъабжэ" лгытэ "щ"ым елгытауэ нэхь лупцл мыхьэнэ зилэ щхьэ, "щ"ым хуэмыхьэнэггүуи лгытапхээнщ. Икли, ухуаггэххэ глаголхэм "префикс" яхуэхуэ "щ" макъри "зэман/мекан" лгытгүэ зэрыщытклэ, мы зи гуггү тцла "щ/щы"ми я мыхьэнэггүу лгытапхэрщ.

Нылэ, "щ/щы"уэ мы зи гуггү тцлы "префикс"хэр мыхьэнэ зэпэггунэггүу зэрыщытым хуэдгү лгытапхэщ ахэр "мыхьунгыгэ"у щылгытклэ утыку кыихьэнэ мыхьэнэхэри –зэпэггунэггүу- зэрыщытынур. Аращи, мы "мышц"у лгытэр щылэггүэ лъабжэр (щ) "абсолуд"у "мыхьунгыгэ" зэрлгытэрщ; "мышцы"у лгытэри –икли ари "мышц"уи (мы"З") кэлупхэщ- щылэр утыку кызырихьэнэ геометрикэ "измеренищ"ыр (З) "абсолуд"у "мыхьунгыгэ"у зэрлгытэрщ. Ауэ икли, мыбыхэм щыщу "щылэ" псалъэм хиубыдэ "щ"ыр "щылэггүэ лъабжэ"у философии лгытэклэр "Тхьэ"р зэрлгытапхээнум нэху зэрыхуэиггүуэри гурылуэггүэнщ.

Дауи, ипэкли кызырихэдггэщгүэ "мышылэ" псалъэр адыгэбзэм флырыфклэ кымыггэщынурэ щыземыкгуэнэ зы псалъгүу щытци, ар икли кызырылуэтапхэу тлгыта "мышц"ыр -утыку кымыхьарэ кэмыунэхуауэ- "щылэггүэ зымыггүэт" зэрлгытгүэ адыгэбзэм щызекгуэ зы псалъгүу зэрыщытри гурылуэггүэщ.

Икли, Адыгэ мифологием хэт "Амышц"ри мыбдежым зи гуггү тцлы "мышц"ыр -зэй щыну зэрыщымытклэ- "а" пэщлэдзэклэ лгытауэ зы псалъгүуи лгытапхээнщи, мыпхуэдгү лгыта мифологиие типологием -лхыхужкым- и кьалэнри "щылэ мыхьуххэн" зэрлгытгүэ жылэпхэщ. Зэрыгурылуэггүэу, "Амышц"ыр ди луэрылуатэхэм зэрыхэт хьуа щыклар "псэущхьэ ябгэ"хэм я "Тхьэ"у зэралгытгүуи, икли, "амыщ" псалъэр "псэущхьэ ябгэ"у "лэщ мыхьу"м –"лэщ мыхьуххэн"ум- теухуауэ лгытэнри иггүуэ кыщлэклынщ. Ауэ икли, "псэущхьэ ябгэ"у "лэщ мыхьу"р "лэмышц"у лгытэнри зэрыиггүуэри зэрыгурылуэггүуэ, мы псалъитлыр -"Амышц"рэ "лэмышц"ыр- луэрылуэтгжурэ зы псалъэм -"Амышц"ым- кыитэнэжаггэнэни лгытапхээнщ.

Дауи, "мышц" псалъэм дыхуэжкүэжмэ, "щылэ"у утыку кыихьэр "щылэггүэ зыггүэт"ращ; мыри япэрауэ "щ/щы"р зэрлгытгүэ зэрызэггэпэщрэ иггүэ щыхьуращи, ар щыиггүуэри "щ/щы"м "итыггүэ"рэ "ггүэ" щиггүуэту "щыггүэ"у щылгытэращ. "Щыггүэ"у "щы"м "итыггүэ" щиггүуэтращ "щы"р "лэ"м зыщиггэлгаггүуэ "щылэ"у щыухуэри, нылэ, "щыггүэ"р икли зы "щылэ"рэ "джыггүэ"р "щыдж дьдэ"у зы "иджы"ращ. Аращи, "щыггүэ"р дэтхэнэ зы "щылэ"м "щылэггүэ" щиггүуэт дьдэ "джыггүэ"у "иджы"ращ; -

икли, дэтхэнэ зы "щылэм" и "щылэгүү"р щых –щигэкүүд- дыдэри зэрлгытэ зы "джыгүү"у "иджы"ри –ар дыдэу- зы "щыгүү"рщ.

Нытлэ, псалъэбзэм -адыгэбзэм- флырыфклэ щымылгытэну тлыта "мышылэм" кыщыщлэддэу, ар икли "мышц"у зэрлгытапхэжу адыгэбзэми езэгрэ хиубыдэ кэлүэтэклэм дызэрхуэкүүэжклэрэ зыкээзыгэлэгүүа "щыгүү" псалъэми щыгүүазэ дыхуэхуащ. "Мыщ" псалъэр "щылэгүү" лъабжэу щыт "щ"ыр иджыри щымылгытарщ; "щыгүү" мыхур зэрлгытэращ. Икли, "щыгүү" псалъэр "щы"р гүүэ зыгүүэтэрэ иту зэрлгытэрти, ар "щылэгүү" зыгүүэтынум и "щыгүү"у е зи "щылэгүү"р ухынум и "щыгүү"уи зэрыщытри налуэщ.

Дауи, адыгэбзэм и лэжэклэм едгээлейрэ "щылэр" зэрыщыту "мыхуныгүү"у –"мыхуныгүү абсолуд"у- едгээлгытэу "мышылэм" псалъэ едгээухуами, мы псалъэр мыпхуэдэу зэрхуа щыклэр икли "мышц"уи кызэрхуэтапхэми дыхуэкүүэ, "щыгүү" псалъэри кыдгурызгэлуа адыгэбзэм "псалъэбзэр щылэ зэрлгытэ логие системэ"у зэрыщытым дызэрхуишэлэжари гурылуэгүүэщ.

Мы кэтлүэтахэмклэ адыгэбзэм "мыхуныгүү абсолуд"у "щылэгүү щыб" зэрлгытэ зы щхэж псалъэ зэрхэмытрэ ("зыри/зырик" псалъэр мыбы хурикункыым) зэрхуэимыгүүэри гурылуэгүүэ кытхуэхуауэ жылэпхэнщ. Ауэ, адыгэбзэм "абсолудэ"у "мыхуныгүү"рэ "щылэгүү щыб" зэрлгытэ зы щхэж псалъэ хэмытми, нэгүүэщл бзэхэм мыпхуэдэ мыхэнэхэр зытыраухуа псалъэхэр зэралэри гурылуэгүүэнщ: «"néant (fr.)"; "nichts (alm.)"; "hiç (tr.)"».

Ауэ икли, щылэм хэдзыклрэ "щылэгүү щыб"и зэрлгытапхэ зы макь (щ) хэтщ адыгэбзэми, мы макьым и кэхэуклэрэ и кэлүклэри адреи макьхэм я пхэнджу зэрыщытри абы игээзащлэ кьалэным езэгүүи жылэпхэщ. Мыпхуэдэу щытми, адыгэбзэм и "щ" макьымклэ "щылэгүү щыб" зэрлгытэ зы "псалъэ" зэримыухуари аргуэру кыхэгэщыпхэщ.

*

Мы ипэклэ кэтлүэтахэмклэ гурылуэгүүэщи, "щылэр"рэ "щылэгүү"м икли "щымылэм", иужькли щымылэххэу "щылэгүү щыб" зэрлгытапхэ "мышылэм" -"мышц"ым- теухуауэ адыгэбзэм "Тхэ"р зэримылгытапхэри налуэщ. Икли, мы кэтлүэтахэмрэ ипэкли философхэм "Тхэ"р зэралгытэ гупшысэклэхэу кьалүэтауэ зи гугүү тцлахэр зэплгытмэ, гулгытэ зыхуэщыпхэрэ кыхэгэщыпхэ гуэрхэри щылэнщи, мы илъабжэми мыпхуэдэхэр кыщытлүэтэнщ.

Япэрауэ, "щы"м зы "зэман пыхытык"клэ (лэ) зызэригэлэгүүэу ухуауэ зи гугүү тщы "щылэ" псалъэм и "щы"м мы и кьалэныр ипэклэ зи гугүү тцла философ гуэрхэм я гупшысэхэм езэгүүи зэрлгытапхэр гурылуэгүүэнщи, псалъэм папщлэ, "Тхэ"р сытми и лъабжэрэ кьэжьаплэу зылгытэ "Аристотел" мы и псалъэм езэгүүи лытапхэщ.

Мыбы нэмыщл, адыгэбзэм "щылэ"уэ хуар зыхээзыубыдэу зэрлгытэ "щылэгүү"р "космос" зэрлгытэрти, мыри Спинозэ "Тхэ"р "космикэ"у

зэрилгытэм кышцидзэу, Спинозэ мы и гупшысэр дэзыгыу абы кыкылэлыккэу философ куэдым я еплыккэу зэрыштыри гурылуэгъуэнщ.

Мы кэатлуэтахэм езэгъуу лытапхэмэ, кээху-кээшцыгыуэу утыку кыххэу шытрэ, уаерэ уэфлыр, уэсрэ уэшхыр, бэвыггэрэ гьаблаггэр, узыншаггэрэ узыгъуэр, нэмышцхэри адрей лэпккхэм –е лэпкк куэдым-зэралгытэм хуэдэщ Адыгэми зэрилгытэри, "Тхьэ" луэхугъуэуш. Икли, ипэкли кызыэрытпэщцэхуауэ, Адыгэ мифологием мы кээху-кээшцыгыуэхэм теухуа "Тхьэ"хэри шызырыхэлгытар гурылуэгъуэши, псалъэм папщцэ, мыпхуэдэ шапхэ гуэрхэрщ "Тхьэггэлэдж, Мэзытхьэ, Амыш, Псатхьэ"рэ нэмышцхэри.

Нытлэ, натуралрэ космикэу мы кээху-кээшцыгыуэхэр "Тхьэ"м кыпккырыккэрэ и луэхугъуэу лытэныр ипэклэ Аристотел деж кышцышцидзэу "Тхьэ"р натуралрэ космикэу зылыгытэ философхэм я гупшысэхэм еплыгытэныр сыт хуэдизккэ зэрынгъуэнур нэгъуэщцэ зы лэныккэуш; ауэ, ди луэхури нэхыбэу псалъэхэм теухуауэ зэрыштыккэ, мыхуэдэхэр зыггэпэжу лытапхэ псалъэхэм гулыгытэ хуэщцыныри кытпэщыт луэхугъуэш.

Араши, натуралрэ кээху-кээшцыгыуэ гуэрхэм теухуа "Тхьэ" зэрылыгытэ псалъэхэу мы ипэклэ кыххэдггэщэхэм нэмышц, адыггэбзэм псэужкыгыуэрэ натуралу кээху-кээшцыгыуэ гуэрхэр "Тхьэ"м пилыгытэу кызыэрылуатэ псалъэхэми гулыгытэ хуэщцыпхэщ. Мыпхуэдэ зы шапхэрщ кээкыгыэ пкыгыуэм псыр ирижэрэ псэужкыгыуэу дыггэми зызыэрыгъуэу кышыккэхэр адыггэбзэм "тхьэмпэ" е "тхьэпэ" псалъэмккэ зэрилгытэр. Нытлэ, кээкыгыэм и псэм зиужыу мы кызыдынэсар -"Тхьэ" кьарур зынэса кьуапкэу- "тхьэмпэ/тхьэпэ"у зэрылыгытарэ кызыэрылуатэр Спинозэ и "Тхьэ" елыккэм зэрэзэггым хуэдэжу, икли ар теггэщцлпкэ зыхуэхуа еплыккэхэми езэгъуу лытапхэрщ; икли, гьащцлэрэ псэуныггэр зыггэпэжрэ мыпхуэдэу шымыт гупшысэхэри нэщцыу зылыгытэ Нищцэ и еплыккэми езэгъуу зэрылыгытапхэм нэмышц, "Тхьэ"р гьащцлэрэ псэугъуэм эзырауэ жызылэ Толстой мы и еплыккэми зэрэзэггери гурылуэгъуэнщ.

Мы кэатлуэтахэр "шы"рэ "щылэгъуэ"м икли гьащцлэрэ псэугъуэм теухуаши, мыпхуэдэу зымылыгытэ "Тхьэ" еплыккэхэри зэрышцылэнур гурылуэгъуэнщ.

Зэрыгурылуэгъуэу, псалъэбзэр "щылэхэр зылыгытэ зы логие системэ"у зэрыштыккэ, зы игъуэ псалъэмккэ мылыгытапхэр "щылэгъуэ щыб"рэ "мышцылэ"уи лытапхээнщи, мыпхуэдэу кызыэрылуэтэн псалъэ зыхуэимыгъуэри "цлэимылуэ"у кэлуэтапхээнщ. Нытлэ, "щылэ"рэ "щылэгъуэ"у мылыгытапхэ "Тхьэ"р "цлэимылэ"у зэрылыгытапхээнур и жылэпэхэщ.

"Тхьэ"р цлэимылуэ щылыгытэм деж, игъуэ "цлэпапщцлэ"ккэрэ кэлуэтэфынщи, цыхум "Тхьэ"р "Ар"у е "Ар Ар"уэ илыгытэнщ; "Тхьэ"ми -езым нэмышц "Тхьэ" зэрымлыгытапхэу- цыхум "сэр сэраш", "сэ сысэраш", "сэ сэуэ шыт сэраш" е "сэ сыараш" хуэдэу зыккыхуиуэтэнщ.

"Тхьэ"р мыпхуэдэу –цэимылэу- зэрылытэрэ шылыта зэманыгъуэхэри шылащ. Икли, цыху зэхэтыклэми пщлэ зыхуащлрэ нэхыжъхэм я цлэр кырамылуэн хабзэ ялэу зэрыщытари гурылуэгъуэщи, мыпхуэдэу зэралытэу шытамрэ "Тхьэ"р цэимылэу кыралуэу зэрыщытам я зэхуакуми зэпыщлэныгъэрэ зэлытэныгъэ дэлъу жылэпхъэнщ.

Мыхэри кыхэдгъэща нэужь, Адыгэм "Тхьэ"р зэрилытэ щыклэми мы ильабжъэм гулытэ яхуэтщынщ.

Дауи, нобэ зэхуэмыдэ лъэпкърэ зэхуэмыдэ псэлъэбзэхэм "Тхьэ"р мы ипэклэ зи гугъу тцлахэм хуэдэу, шылэрэ шымылуэ е псэ зылуытрэ зылуту, икли ллауэ е клуэдауэ ялытэрэ кьалуэтэфу зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Ауэ, адыгэбзэм "Тхьэ"р мыпхуэдэ псалъэхэмклэ зэримылытэр ипэкли кыщыхэдгъэщащи, икли, Адыгэм "Тхьэ"р зэралытэ щыклэр "флэщхуныгъэ"м теухуауэ зэрыщытри жылэпхъэщ. Аращи, зы Адыгэм "Тхьэ"р зэрилытэфыну щыклэ закъуэр "флэщ" кызырыхуэхъууш – е, кызырыхуэмыхъуш: "Тхьэ"р уи флэщ хъунщ, - е хъункъым. Мыпхуэдэщ Адыгэ цыху зэхуакум шызеклуэ псалъэхэм кыбгуригъалуэри, мыпхуэдэ шапхъэхэрщ мыхэр: «"Тхьэр уи флэщмэ..."; "Тхьэр уи флэщкэ?"».

Адыгэхэм мыпхуэдэу зэралытэр я гупшысэклэхэм теухуауэ зэрыщымытри жылэпхъэщи, нытлэ, мыпхуэдэу зэрыщытым лъабжъэ хуэхъури езы адыгэбзэ системэращ. Аращи, адыгэбзэмклэ гупшысэ кызырылуэтэну лъабжъэ хуэхъур адыгэбзэм и "макыбзэ системэ"ращи, мыпхуэдэ кьэлүэтэклэри дэтхэнэ зы гуэрыр и шылэгъуэрэ шылэклэклэ зэрылытэуш. "Макыбзэ" жыхуэтлэри шылэгъуэ ужыгыуэжлэрэ макъ кызыхигъэлуклын лъэклэныгъэ зыгъуэта псэушхъэм мы кызыхигъэлукл макъхэр мы утыку кызырихъа щыклэхэм теухуауэ шылэгъуэ мыхъэнэ зыхэлъу псэушхъэм -"хьэ"м- зэрызырихъэклэрэ ухуа япэрей псэлъэбзэрауи лытапхъэрщ.

Икли, псэлъэбзэм илытэрэ кылуатэр шылэгъуэ зилэрэ шылуэ шытхэращи, ар псэ зылуыту е зылуту дауи шырет, зы макыбзэу шыт адыгэбзэм зэрилытэну щыклэри я шылэгъуэрэ шылэклэуш. Нытлэ, шылэрэ шымылуэ, икли мышылэрэ мышу зэримылытапхъэр зыгурыдгъэлуа "Тхьэ"р адыгэбзэмклэ зэрылытэфыну закъуэр –мы ипэклэ зэрыжытлауэ- "флэщхуныгъэ"м теухуауэщи, "флэщхуныгъэ" жыхуэтлэр зыгурыдгъэлуэн хуейщ.

Нытлэ, адыгэбзэм "флэщ"рэ "флэщ хъун" псалъэхэр зэрилытэми нэхъ гъунэгъуу деплынщ.

Япэрауэ, "флэщ" псалъэр макъитклэ зэрыхуар нэрылыгагъуши, псалъэ пэщлэдзэу шыт "флэ"р "флы"м клуэтэгъуэ (э) зэригъуэту "флы"уэ шытрэ "флы"гъэ клуэклэ зи мыхъэуэ лытапхъэрщ; абы кыкклэлыклуэ "щ" макъри мы "флы/флэ"р "щы"пэм изыгъэуэу стабил зыщлрэ икли "флы"гъэ зыхэллэрэ зыхэзыубыдэ зэрылытэрщ. Мыпхуэдэщ "флэщ" псалъэм зэреджапхъэри, ар "флы"уэ шытрэ "флы"гъэ зыхэзыубыдэу "флыгъуэ" защлэу шыту лытапхъэрщ.

Игъуэ щыхъу дэтхэнэ зы щыплэмэ и гугъу щытщлагъащ "щылэгъуэ" лъабжъэ зи мыхъэнэ "щ" макъми, ар ипэклэ псалъэ пэщлэдзэ зэрыхъум щыгъуазэ дызэрыхуэхъам хуэдэу, мыбдежми псалъэ клэхуыу игъэзащлэ къалэным щыгъуазэ дыхуэхъуащ. Нытлэ, "флэщ" псалъэ пэщлэдзэр "флы" макъ псалъэу мы зэрытлгытам лъабжъэ хуэхъуа "фл" макъ мыхъэнэми мыбдежым аргуэру щыгъуазэ дыщыхуэхъужынщ.

Япэрэй ди лэжыгъэхэми щыгъуазэ дызэрыхуэхъуауэ, лупэм щихъуэу лъэшу къэлуклэ зилэу утыку къыхъарэ къарурэ лъэщыгъэ мыхъэнэ зыгъуэтауэ лгытапхъэ "ф" макъыр зэрытекъузэ къэлуклэу утыку къыхъащ "фл" макъри, "къарууфлагъ"рэ "зэрыхъун хъуа"р зэрылгытэ мыхъэнэ зилэу лгытапхъэ мы макъыр зы "макъ псалъэ"у зэрыхуа "флы"м и мыхъэнэри гурылуэгъуэщ.

Мы зэрыжытлауэ, "зэрыхъун хъуа"рэ "зэрыхъун хуейуи щыт"ыр зэрылгытапхъэрщ "флы"ри, ар "къарууфлэ"рэ "щхъэпэ"у щытыр зэрылгытэрщ. Нытлэ, щылэгъуэ зилэхэм щхъэпэ хуэхъу дэтхэнэ гуэрыр -а щхъэпэ зыхуэхъухэм елгытарэ теухуауэ- "флы"уэ лгытапхъэщи, нытлэ, япэрауи езы цыхум хуэщхъэпэрэ зэрыхъун хуейуэ щытуи илгытэращ "флы"уэ илгытэр. Дауи, дэ езыр къарууфлэу, лъэщрэ зэпэщу дызэрылгытэр "флы"ыщ; дигум жьы дэзыху, гуапэ къытхуэхъурэ псапэу тлгытэ сытри "флы"уэщ зэрытлгытэр.

Нэгъуэщлыу жыплэмэ, "лей"уэ щымытращ "флы"уэ лгытапхъэри, "фл" макъым мы и къэрууфлагъэр лэягъ зыхэмылърэ ягъэ къыздэмыклынурщ; еру щымытрэ ем дыхуэзымышэу ерыщрэ емызэгъу щымытыр, зэхэзытхъуэ къарууэ щымытыр "флы"щ.

Нытлэ, мыхэр зыхэзыубыдэрагъэнщ "флэщ" жыхуэтлэри, -"флэщ" псалъэм нэмышл- "флы/флэ" зыхэзыубыдэ нэгъуэщл шапхъэхэми деплгыныр игъуэщи, мыпхуэдэ зы шапхъэри "флэщлын" глаголырщ. "Флэщлын"ыр цыхум и лэ имылъу и щхъэ къырыклэу лүэху ллэужьыгъуэу "щхъэм къырыклэу лүэху глагол"у зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Мыхуэдэ зы глагол ллэужьыгъуэри "флэхъун"ращи, ари "субъект"ым и лэм имылъыу и "щхъэм къырыклэу лүэху" ллэужьыгъуэу зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

Мы зи гугъу тшлэ глаголхэр зыхэзыубыдэ "глагол гуп"ым щыщу "псалъэ зэпха"уи зэрыщытри гурылуэгъуэщ "флэщ хъун" глаголри, "флэщ" псалъэмрэ "езырыж занщлэ глагол" ллэужьыгъуэу щыт "хъун"ыр зэрызэпхауэ бзэм хэлэжъыхъ мы "флэщ хъун" глаголыр -мы зэрыхуа щыклэмэ къыззэрыхэщу- "щхъэм къырыклэу лүэху глагол" ллэужьыгъуэу зэрыщытыр налуэщ; нытлэ, и лэжъэклэ шапхъэ гуэрхэри къэдгъэлъэгъуэнщ: «абы ар и флэщ мэху; сэ уэ си флэщ уохъу».

Аращи, къытфлэщлрэ къытщыхъум хуэдэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщ "фэщ хъун"ри, ари ди лэ имылъу ди щхъэм къырыклэу лүэхугъуэрщ. Аращи, дэ къытпкъырыкыу е дгъэзащлэу утыку къыхъэу щыткъым ди "флэщ хъур"и, "флэщхъуныгъэ" жыхуэтлэр дэ езым къэдлэжърэ тщыуэ утыку къыхъэ гуэркъым; дэ тщлэуэ къэхъурэ дгъэзащлэ гуэркъым; - ар уи лэ имылъу уи щхъэм къырыкыуэрщ.

Глаголу "флэщ хьун"ым и мыхьэнэр икли "флэщ" псалъэ закьуэуи хэлэжьыхьыпхьэщ адыгэбзэми, "флэщ"ыр "щ" клэухклэ зэрылпытэуи кьэлэуэтапхьэщ зы гуэрыр "флэщ" кьызэрытхуэхьур. "Флэщ"ыр мыпхуэдэу зы "статя" лэужьыгьуэу зэрылпытэр гурылуэгьуэщи, мыпхуэдэ льытэкларэ "субъект"ым и лэ имылъу и "щхьэм кьыриклуэ луэхугьуэ"у зэрылпытэнур гурылуэгьуэнщ: «абы ар и флэщщ; сэ уэ узи флэщщ».

Мы кьэтлуэтахэми кьызэрыхэщу, ди лэ имылъу дэ мы ди "флэщ" зэрыхьур -фэрышлагъ зыхэмылъу- "сериознэ"у –"ciddi"уэ- зы луэхугьуэрщи, икли, адыгэбзэм "сериознэ" -джидди- жыхуалэри "флэщ"уэщ зэрылпытэр: «абы и флэщщ; сэ си флэщщ; сэ си флэщ кьисхауэ солажьэ; уи флэщи уэ!».

Зы гуэрым и "цлэ"р льытэнрэ етынри "флэщ" зэры"щл" луэхугьуэрщи, мыпхуэдэри зы "луэху глагол"у ухуа "цлэ флэщын"клэрэщ -зы "псалъэ зэпха"уэ- зэрылпытэр. Мыбы и лэжьэклэ щапхьэ гуэрхэри кьэтхьынщ: «абы и цлэр сэращ флэзыщари, зы джанэ кьыхуэсцэхуащ; си цлэр флэзыщар ди адэшхуэращ».

"Фл" макьым и мыхьэнэмрэ "макь псалъэ"уи (флы) зэрыхуам икли зыхэзыубыдэу зи гугьу тцла псалъэхэм (пп: флэщ) теухуауэ кьэтлуэтахэр кьарууфлагьрэ лэщыгьуэу зэрытлпытэу зэрыщытхэр гурылуэгьуэщи, нытлэ, лэщыгьэрэ кьарукларэ -лэжьэклэ- утыку кьыхьэрэ гьэзашцлэ луэхугьуэхэри зэрылпытэпхьэ зы макьырщ "фл"ыри, мыпхуэдэ щапхьэхэрщ мыхэри: «флэнэн, фланэ; флэклуэн, флэхьун, флыщлэхьэн; флэлэжьэн, флэгьэзэщлэн».

Мы псалъэхэми гурылуэгьуэу кьызэрыпхуащлщи, мы ипэклэ лэщыгьэрэ кьарууфлагъ зэрылпытэ макь мыхьэнэ зилэу щыгьуазэ дызыхуэхьуа "фл" макьыр икли флэнаплэ кьыпхуэхьуарэ ерыщыгьэи зэрылпытэ щыклэу адыгэбзэм зэрыхэлэжьыхьыр гурылуэгьуэщ. Аращи, мы зэхуэпхэнджу льытапхьэ псори зэрыщыту зыхэзыубыдэрщ "флэщ" псалъэмрэ "флэщ хьун" глаголри, нытлэ, мы псалъэхэмрэ икли Адыгэм "Тхьэ"р "фэщхьуныгьэ"у зэрылпытэм теухуауэ аргуэру кьыхэгьэщыпхьэ гуэрхэри мы илэабжьэм кьыщыпытцэнщ.

*

Мы зэрыжытлауэ, "флэщ" псалъэр флыгьэрэ кьарууфлагъ зыхэзыубыдэ зы псалъэу зэрыщытым нэмышл, "флэщ хьун"ри "субъект"ым и лэ имылъу и "щхьэм кьыриклуэ луэху"гьуэу кьарууфлагьэрэ лэщыгьэ зэрыгьуэт зы щыклэрэ щытыклэ зэрылпытэ "глагол"у зэрыщытри гурылуэгьуэщ. Нытлэ, мыбдежым –япэрауэ- ипэклэ зи гугьу щытцла гупшысаклуэхэм "флэщхьуныгьэ"р зэралпытэ щыклэхэри дигу кьэдгьэклэжынри игьуэщ. Аращи, -псалъэм папщлэ- Хьум "гурыщхьуэ" зыхэмылърэ абсолудэ "щлэныгьэ" лэужьыгьуэу льытапхьэу зи гугьу ищл "флэщхьуныгьэ"р "пщэдей дыгьэр кьызэрыкьуэкьынур зэрыпщлэм хуэдэщ" жи. Мыбы нэмышл, гурыщхьуэщылу щыта Декарт езым и щылэгьуэр медитативу гупшысэклэ и флэщ кьызэрыхуэхьукларэ гурыщхьуэм кьызэрыхэклэри дигу кьэгьэклэжыпхьэщ.

Нытлэ, ипэклэ адыгэбзэм зэрыхэлъыта щыклэм теухуауэ кэътлуэтахэм хуэдэу лытапхъэщ мы гупшысаклуэхэми "флэщхуныгъэ"р зэралъытэри, кьарууфлагэрэ лъэщыгъэу лупшыу зэрыщытым ипкъ зэритклэ "гурыщхуэ" зыхэмылъуэ зэралъытэр.

Мыпхуэдэу зэрыщыткли, "щхьэм кыыриклэу луэху" лэужьыгъуэу щыт "флэщхуныгъэ"р цыхум дежклэ луэхушхуэу лытапхъэщи, езы цыхум кымылэжьауэ щытми, зы щыклэрэ щытыклэ кезыта "флэщхуныгъэ"м цыхур фырыфклэ хэмыкыфыну зэрыщытрэ икли цыхум ар фырыфклэ зэрымыхуэкыфынури гурылуэгъуэнщ. Араши, "фэщ кытхуэхуа"рэ ди "флэщыгъэ"р -"флэщхуныгъэ"р- зэрымыхуэкыфын хуэдизу лъэщци, ар дэ кыттеклуарэ дызылыгыуи лытапхъэнщ.

Дэ дызылыгыр икли дызылбахэрши, нытлэ, Ницшэ "Тхьэ"р цыхур зылъэхуау зэрилъытэм и лъабжьэрэ пэжыплэри -мы зэрыжытлауэ- "флэщхуныгъэ"рагъэнщ. Араши, дэ дызылбахэр -"Тхьэ" нэхрэ- ди щхьэм кыыриклэу ди "флэщ хуа"рэ ди "флэщхуныгъэ"рауэ жылэпхъэнщ.

Мыбдежым кыщыхэгъэщыпхъэщ "флэщхуныгъэ"р нэхыфлыу зылъытэрэ кэзылуатэ философыр Киркегард-рауэ (Kierkegaard) зэрылытапхъэри, бин зимылэ Ибрэхым бегымбарыр и "Тхьэ"м -"лэл"- елъэлуу бин кыритмэ езым -"Тхьэ"м- тын -кьурмэн- хуищыжыну псалъэу иритар игъэзэшлэну иужь зэрихьар кызэрылуатэ тхылъыр мыпхуэдэ зы шапхъэщ.

Мыри кыпытщэжа нэужь, аргуэру "флэщхуныгъэ"м дыхуэклуэжмэ, дэ кытпкырымыкларэ кэдымылэжьар дэ езым зэрымыхуэкыфыну зэрыщытыр гурылуэгъуэнщ; ауэ, мыпхуэдэу кыдгурылуэ "флэщхуныгъэ"р икли дэ тцлэрэ кэдлэжьын хуейхэри кытхуэзылгытэу пщэрылыи кытхуэзыщырыши, нытлэ, цыхур щхьэхуитыныгъэу зылъытэрэ цыхум пщэрыль кыхуэхужыр езым кылэжьрауэ -"ищл"рэ "ищлэ"рауэ- зылъытэ Сартр имыдэххэнури мырагъэнщ.

Дауи, мы кэътлуэтахэми кызэрыхэщци, зи гугъу тцла гупшысаклуэхэм "Тхьэ"м теухуауэ ялъытэрэ кьалуатэхэр -адыгэбзэми мы зэрилъыта щыклэу- "флэщхуныгъэ"м теухуауэ лытэныр нэхь игъуэщ. Икли, "тхьэ" псалъэм иджыри дытемыпсэлъыхьакъым. Ауэ икли, -адыгэбзэм зэрилъытэ щыклэу- "флэщ" кытхуэхуар щылэрэ щымылэу е пэжрэ мыпэжу лытаплэм дызэрымитри гурылуэгъуэщи, "флэщхуныгъэ"м дыхэтрэ дилыгыу щытыхунклэ, ар зэтхуэкыфынуи щыткъым. Ауэ, -зэрыжалэу- "уи флэщ хьун щылэщ", "уи флэщ мыхьуни щылэщ"; икли, уи "флэщ хуа"р иужьклэ уи "флэщ мыхьун"жу зэрыщытыфынури гурылуэгъуэнщи, нытлэ, уи "флэщ хьунрэ мыхьун"ри уи "щлэн"ым -уи "conscience/šuur/bilinç"ым- елытагъэнщ.

Мы кэътлуэтахэм нэмышл, -ипэкли зэрыжытлауэ- уи флэщ хуарэ уи "флэщхуныгъэ"ращ уэ лъэщрэ кьарууфлэу, зэпэщрэ зэгушу икли фылуэ зыщызэрыпльытэри, мыри "флэщхуныгъэ"м и фыгъэрщ. Икли, "флэщхуныгъэ"у узылыгыр мыхьун-мышлэрэ лэягъ узымыгъэлэжьэрэ узыхьумэу зэрыщытри жылэпхъэщ. Ауэ, ипэклэ зи гугъу тцла

гупшысаклуэхэм ямыдэххэнури мыраши, "Тхьэ"р цыхум кыщхьэщытрэ кыххумэу икли кылэжын хуейхэри кыххуиуэхуу зэрыщытыху, цыхум пщэрыль зэрымгыуэтынурэ щхьэхуитуй зэрыщымытыфынурауэщ зэралытэр.

*

Дауи, ди луэхур Адыгэм "Тхьэ"р зэриллытэрэ адыгэбзэми кызыэриуатэраши, "флэщ хьун"рэ "флэщхуныгы"у мы зи гугу тцлахэри нэхьыбэу "Тхьэ"м теухуауэ зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Икли, "Тхьэ"мрэ "флэщхуныгы"м я гугу шытщым деж, "дин"ри дигу кызыэрыкыр гурылуэгъуэнци, нытлэ, "дин"ми псалытл-цы тежытлхьынщ.

Зэрыгурылуэгъуэу, нобэрей "дин"хэр -Ибрэхымей динхэр-кызыдыщежбар "Къуэжыплэ курыху" жыхуалэ щынальэраши, кызытехыклары -е кызыхуэжылары- Саам -Сами- лэпкхьэраш.

"Дин"ыр цыхум "Тхьэ"р зэриллытэнурэ кызыэрыгурылуэну щыкларэ зылытэу зэрыщытклэ, цыхум "дин"ыр кыгуригъэлуэн папщлэ, бегымбар кыххуигъаклуэу зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Араши, мы зи гугу тцла щынальэмрэ абы шыпсэууэ шыта лэпкхьэм бегымбар къахэжынрэ щхьэжу нэрыбгэм езым бегымбару зылытэжын хабзэ къадеклуэклрэ мыпхуэдэ культурэ ялэу шытагыаши, икли дэ тцлэ бегымбархэм нэмыщл мин бжыгъэклэрэ бегымбар къахэклауэ зэралытэри кыххэгъэщыпхьэщ.

Хьэрыпыбзэу шыт "дин" псалытэм и мыхьэнэри цыху зэхэтыкларэ псэуклэу традицэу къэжыжыкым теухуауэщ зэралытэр. Араши, псэрей "флэщхуныгы"рэ "дин" лэужыгыгуэуи лытапхьэхэр хэтыжу, "флэщхуныгы"р зи лэабжэу утыку кыххуауэ лытапхьэ "дин"ыр япэу кыщылуэта бзэмрэ щынальэм кыщеклуэжыу шыта "мифологие"рэ "хабзэ"ри зи лэабжэу ухуа зы теологие систмэу лытапхьэрщ.

"Дин"ыр европэбзэхэми зэрыхэлытэр -урысыбзэми зэрыхэт щыкларэу- "религие" хуэдэ псалытэу. Ауэ, адыгэбзэм "дин" зи мыхьэнэ псалытэрэ "дин"ым иплэ ибгъэуэнэу псалытэ зэрыхэмытри гурылуэгъуэщ.

Нытлэ, "флэщхуныгы"р зи лэабжэрэ зыхэзыубыдэуи шыт "дин"ыр "флэщхуныгы"м кыщымынэу, нэгъуэщл гуэрхэри зыхэзыубыдэу ухуа зы системэрщи, ар "флэщхуныгы"кли зэрырымкыунур гурылуэгъуэнщ. Араши, лэабжэ зыхуэхуарэ зыхиубыдэу лытапхьэ "флэщхуныгы", хабзэ, мифологие" лэужыгыгуэхэм я щыкларэ гуэрхэри зыхиубыдэу кызыхэщ зы системэрщ "дин"ыр.

Дауи, "миф"хэм хуэдэу шэхугъэрэ гъэпщкларэ пэжыгъэхэм нэмыщл икли мыхьуххэну лытапхьэ къэхуэ-къэщыгыгуэхэр шабэрэ уи гум хэхьэу къэзыуатэу шытрэ, илытэрэ кыиуатэу хуар гурыщхуэ зытемыщыпхьэу зэрыщыту уи "флэщ хьун" хуейуэ лытапхьэщ "дин"ри, бгъээщлэн хуейхэри -лэпэдэгъэлэл умыщыу- "хабзэ"м хуэдэу пщэрыль кыпхуэзыщыу композицэу зы системэрщ. Ауэ, мыхэр "Тхьэ"м и унафэу зэрыщытым ипкъ зэриткли, кыуэмыхьэлэжыу гуфлэгъуэклэ зэрыбгъээщлэнэури гурылуэгъуэнщ.

Мы ипэкли зэрыщыжытлауэ, Адыгэм и хабзэмрэ и лурьлутэхэр зи лъабжьэу "дин" зэрыхуэмыухуари гурылуэгъуэщи, мыбы папщли адыгэбзэм "дин" мыхьэнэ зилэ псалгы хэткъым. Ауэ, "дин"ым лъабжьэ хуэхуэу мы зи гугъу тцлахэр –"флэщхуныгыэ, хабзэ, мифологие"- щхьэхуэ щхьэхуэу Адыгэм и гьащлэм систематикэу шызекуэу шытарэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

Нытлэ, "дин"ым лъабжьэ хуэхуэуэ мы зи гугъу тцлахэр адыгэбзэм шызэрызекуэми гулгытэ зэрыхуэщлэпхьэ гуэрхэри къыпытцэжынщ.

Зэрыгурылуэгъуэу, "дин"ым гьээщлэпхьэу илгытэхэр бгьээщлэныр адыгэбзэм хэт "псапэ" псалгэмклэ зэрыгъуэу лытапхьэу шытщ; ауэ, "дин"ым гьээщлэпхьэу илгытэхэр умыгьээщлэнрэ икли мыгьээщлэпхьэу илгытэхэр бгьээщлэнри зэрылгытэ "гуэныхь" псалгэм къыпэув адыгэбзэ псалгэ зэрыщымылэри гурылуэгъуэщ. – Адыгэм "гуэныхь" дилэжымы!

Икли, Адыгэ хабзэм теухуэуэ умыгьээщлэпхьэу –хабзэм емызэгъыр-"емыкы"у зэрылгытэри гурылуэгъуэщ. – Нытлэ, Адыгэ хабзэр еклуныгьэрэ эклуныгъуэу зы системэуи лытапхьэнщ.

Адыгэ лурьлутэхэм хиубыдэ щэхугьэрэ гьэпщлэуэ пэжыгьэхэр мифологие еджэклэу къэгъэунэхунри зы лъэныкъуэклэ къызэрытпэплэри гурылуэгъуэнщ.

Ауэ, Адыгэм "Тхьэ"р и "флэщ" хуэуэ зэрыщытам гьуэгуанэ кыкхь къыкыуауи жылэпхьэнщи, нытлэ, адыгэбзэм "Тхьэ"р къызэрылутэ мы псалгэр утыку къызэрихьарэ зэрыхуэуэ щыклэми шыгъуазэ дыхуэхьун хуейщ.

Нытлэ, зы макъыбзэу шыт адыгэбзэм "тхьэ" псалгэр шызэрыухуэрэ зэреджапхьэм шыгъуазэ дызэрыхуэхьунури ар зэрыхуэуэ макъхэм деж къыщыщлэддзэуэщ.

Япэрэи ди лэжыгьэхэми шыгъуазэ дызэрыхуэхьуэуэ, къызэрыхьуэрэ къыщыхьуам елгытауэ дэтхэнэ зы макъым зы "мыхьэнэ"рэ "къалэн" зэригъуэтыр гурылуэгъуэщ. "Мыхьэнэ" зымыгъуэту бзэм хэлэжыкхь макъхэри шылэщи, мыпхуэдэхэр япэрэи ди лэжыгьэхэмкли налуэщ. Ауэ, "макъ мыхьэнэ" шыжытлэм деж, мыр зы макъыр къызэрыхьурэ къыщыхьуа щлэплэм зэрелгытари гурылуэгъуэщи, нытлэ, макъ къэхуныгыэри псэущхьэм макъ къызыхэгъэлун лъэкыныгыэ зэригъуэтым къыщлэидзэу, макъклэрэ псалгэбзэ ухуэу зэрыщлэдзэмрэ икли псалгэбзэр эпкъырыуэуэ шылытапхьэм теухуэуэ зэрыщытынур гурылуэгъуэнщ.

Мы псалгэм гурылуэгъуэу къызэрытхуищыу, япэрауэ, псэущхьэм макъ къызыхыгьэлукын лъэкыныгыэ щыгъуэтым утыку кыкхьа макъхэр мыхьэнэнщэу зэрыщытынур гурылуэгъуэнщи, къыщыхьуэрэ къызэрыхьуа щыклэу къызэрылуми елгытауэ псэущхьэм и гьащлэр зэрызыригъакуэм теухуэуэ къыпытлэхуэхэр зэрелгытэу зэрызырихьэри гурылуэгъуэнщ. Псэущхьэм макъыр мыпхуэдэу зэрызырихьэкли -клуэ пэтрэ- "потенциал"у зы "мыхьэнэ" зэрылгытэрэ, иужькли -псалгэбзэр зэрыхуэми елгытауэ-къызэрыхьуэрэ къыщыхьуам елгытарэ теухуэуэ "макъ мыхьэнэ" игъуэтуи

лытапхэщ. Етланэ лъэбакъуэу, псэлыбзэр ухуэу щыщидзэм – псэлыбзэ пэщидзэм хуэзу- утыку кыхьэ макъхэри псэлыбзэ лэжьэклэр зыхуэныкъуэ псалъэу -"макъ псалъэ"у- зэрыухуапхэри гурыуэгъуэнщ. Ещанэ лъэбакъуэу утыку кыхьэ макъхэри псэлыбзэр зэпкъырыуауэ щылытапхэм утыку кыхьэхэрщи, мыхэри занщлэу "мыхьэнэ" зилэу икли зэрыигъуэклэ "макъ псалъэ"уи псэлыбзэм хэлэжьыхь макъхэрауэ лытапхэхэрщ.

Нытлэ, псэуцхэм макъ кызыхигъэлуэны лъэклэныгъэ шигъуэтым утыку кыхьарэ кызырыуэ щыклэклэ -"мыхьэнэншэ"уи- зэрихьэ макъхэр псэлыбзэ зэпкъырыуэвлэ пэщидзэхэм "потенциал"у зы "мыхьэнэ" игъуэу зэрыщидзэнурэ, иужькли псэлыбзэр зэпкъырыуауэ щылытапхэмэи зы "мыхьэнэ" зэригъэтыфыну зэрыщыри гурыуэгъуэнщ.

Мы къэтлэуэхэм нэмышц, утыку кызыэрихьарэ кышыхьам елытауэ "мыхьэнэ" зыгъуэтыфыну жыхуэтлэ зы макъым мы и "мыхьэнэ"р абы и "мыхьэнэ лъабжьэ"у лытапхэщи, макъ куэдым мы и "мыхьэнэ лъабжьэ"р псэлыбзэ лэжьэклэ гъуэгуанэм щыбагъуэу "мыхьэнэбэ"у зэрылытэу "мыхьэнэ марж" зэрагъуэтри гурыуэгъуэщ.

Нытлэ, макъклэрэ ухуа псалъэ куэдри -зыхаубыдэ макъхэм елытауэ- зэхуэмыдэ –ауэ зэпэгъунэгъу- мыхьэнэклэрэ зэреджапхэуэ "мыхьэнэбэ"у зэрыщытыфынури гурыуэгъуэнщи, мыбдежым зи гугъу тщыну "тхьэ" псалъэмэи мыпхуэдэу зэреджапхэр гурыуэгъуэнщ. Аращи, "тхьэ" псалъэм теухуауэ мы къедгъэклэуэклэ тхыгъэм щыгъуазэ дызэрыхуэхъуну еджэклэхэм нэмышц еджэклэхэмэи узэрыхуэзэфыгур мыбдежым щыжытлэнщ. – Ауэ, "тхьэ" псалъэм зэреджапхэуэ мы тхыгъэм кышчыуатэр нэхь игъуэу зэрыщытынури кыхьэдгъынынщ.

Нытлэ, "тхьэ" псалъэр "хьэ" псалъэм –"макъ псалъэ"м- ищхьэм "т" макъ кыпыхьэу ухуауэщ зэрылытапхэри, "хьэ"ри нобэ "цыху"у зылытэ псэуцхэм япэу зызэрилгыта щыклэу зэрылытапхэмэи япэрэй ди лэжьыгъэхэм щыгъуазэ дышыхуэхьагъащ. Аращи, цыхум –е цыхур кызытехьукла псэуцхэм- зызэрилгытэу щыта "хьэ" псалъэм "щхьэщыкыныгъэ" зэрылытэ "т" макъыр кызырыпыхьэуэщ "тхьэ" псалъэр зэрыухуари, абы и мыхьэнэри "цыхум щхьэщыкы" -"цыхум щхьэщыкыныгъэ"- зэрылытэрщ.

Мы зэрыжытлауэ, "тхьэ" псалъэр "хьэ" псалъэм кызырытехьуклар гурыуэгъуэмэ, япэрауэ щыгъуазэ дызыхуэхъун хуейр "хьэ" псалъэращи, нытлэ, цыхум –ар кызытехьукла псэуцхэм- "хьэ"уэ зызэрилгыта хьуа щыклэри зыгурыгъэлуэн хуейщ. Мыбы щыгъуазэ хуэхъун папщии, мыбдежым зи гугъу тщы "хьэ" псалъэм лъабжьэ хуэхьуа "хь" макъри хэтыжу, макъ пэщидзэу лытапхэхэр утыку кызыэрихьарэ иужькли "псалъэ" къазэрытехьуклагъэнури зыгурыгъэлуэн хуейщ.

Нытлэ, макъ кызыуныгъэ пэщидзэрэ макъхэмклэрэ псалъэ ухуэу щыщидзэ псэлыбзэ пэщидзэхэр зыгурыдгъэлуэн хуейуэ щлэтлытэри мы зи гугъу тщы "хьэ" псалъэр кызытехьукла "хь" макъыр макъ кызыуныгъэ пэщидзэхэм хуэзуу утыку кыхьауэ зэрыщытращ. Ауэ икли, макъ

къэхуныгъэ пэщлэдзэм къыщыщлэддза мы лэжыгъэр макъхэр зэрыбагъуэм и клэухуы лытапхъэ "макъ зэгүэт"хэр утыку къызэрихъэми нэгъэсын хуейщи, мыри "тхъэ" псалъэр "хъэ" псалъэм "т" макъыр къыпыхъэу "макъ зэгүэт" пэлытгэу мы зэрыухуам папщлэщ.

Икли, макъ къэхуныгъэм къыщыщлэддзэу псалъэбзэр зэрыухуарэ зэрылажъэм теухуа мы лъагъуэми дызэриклэуэфынури макъыбзэу щыт адыгэбзэр ди гъуазэрэ ддэщлыгъууш.

*

Мы ипэкли къызэрыхэдгъэщауэ, япэрей ди лэжыгъэхэм макъхэр утыку къызэрихъэрэ къыщыхъэ щыплэхэм, утыку къызэрихъэ я зэкълэхъэужыкълэхэм, икли мыхъэнэрэ къалэн зэрагъуэт щыкълэхэми щыгъуазэ дыщыхуэхъуагъащ. Ауэ, макъ къэхуныгъэм зэрыхиубыдэм елытарэ икли псалъэбзэр зэрыухуэми теухуауэ зэрылытапхъэри гурылуэгъуэщ дэтхэнэ зы макъым мыхъэнэрэ къалэн зэригъуэтынури, нытлэ, мы лэжыгъэм и луэхуу къытпэщыт "тхъэ" псалъэр зэрыухуа макъхэмрэ икли утыку къызэрихъэ щыкълэми иклэ нэгъунэ щыгъуазэ хуэхъун зэрыхуейри гурылуэгъуэнщ.

Аращи, "тхъэ" псалъэм хиубыдэ "хъ" макъри хэтыжу, псалъэбзэр иджыри мыухуарэ зэрыухуэ пэщлэдзэхэм хуэзэу утыку къыхъа макъхуэ зэрылытапхъэмрэ, иужькли мыхъэнэрэ къалэн зэрагъуэтахэми щыгъуазэ дыхуэхъуу, мыбыхэми я иужьылуэклэ "тхъэ" псалъэри утыку къызэрихъар зыгурыдгъэлэуэн хуейш.

Нытлэ, япэрей ди лэжыгъэхэмклэ щыгъуазэ дызэрыхуэхъуауэ, нобэрей цлэхур къызытехъуэла псэушхъэм щылэгъуэ ужыгъуэклэрэ макъ къызыхигъэлуклын лъэклыныгъэ зэригъуэта пэщлэдзэрауэ лытапхъэщ пэщхъынэрэ зи къэхуплэу утыку къыхъа "м" макъри, псэушхъэм и гъащлэр зэрихъым теухуауэ къыпыщлэхуэр зыхищлэрэ зэрилпытэр мы къызыхигъэлукла "м" макъымклэ налуэ къищлыу щытагъэнщ. Аращи, иджыри нэгъуэщл макъ къызыхэзымыгъэлукла псэушхъэм сытри зэриллытапхъэ макъщ "м"ыри, нэгъуэщл макъ зэрыщымылэм зэрэзэгъклэ сытри зылытапхъэу мы зэрыщытми ипкъ зэритклэ, "м" макъыр зы мыхъэнэ пыухытыклаи зимылэрщ. Ауэ, "м" нэужьым нэгъуэщл макъхэр утыку къызэрихъэклэрэ псалъэбзэри щызэрыпкъырыувэ пэщлэдзэхэм "м" макъми -къызэрыхъуа щыкълэм елытауэ- игъуэ мыхъэнэ зэригъуэтынурэ икли къыщыхъуа щыплэм -пэщхъынэм- теухуауи игъуэ псалъэхэри къызэрытехъуэлынури (пп: "мэ; пэмэн") гурылуэгъуэнщ. Икли, "м" макъым игъуэта мы и мыхъэнэклэрэ бзэм зэрыхэлэжыкълэныным нэмыщл, пэщлэдзэ макъыу мыхъэнэ зимылэу къызыхэзыгъэлукла псэушхъэм зэрихъэу зэрыщытам теухуауи "м" макъыр мыхъэнэншэу псалъэхэм "аффикс" яхуигъэзащлэу бзэм зэрыхэлэжыкълэри япэрей ди лэжыгъэхэми щыгъуазэ дыщыхуэхъуагъащ.

Дауи, макъ къызыыхигъэлуклын лъэклыныгъэ зыгъуэта псэушхъэм япэрей макъыу пэщхъынэрэ зи къэхуплэу къызыыхигъэлукла "м" макъыр псэушхъэм и гъащлэр зэрихъым теухуауэ и къэхуым къыщхъурэ шеклуэкълэр

зыхищлэрэ шилыгтэм дишлыггуу кызыхиггэлул макъу, мыхэри зэрылыгтэ зы "сигнал"уи -"знак"уи- лытапхэщ "м" макъыр. Ауэ икли, мы зыхищлэрэ илыгтэхэм теухуауэ псэушхэм "реакцэ, рефлекс, хэрычэт" гуэрхэри кызырэпкырыкынури гурылуэггэуэнци, мыпхуэдэхэм дишлыггуу утыку кыххэ зы макъри "м" макъым и кэххуплэггуу шыт "н" макърац. – Ауэ, "н" макъыр занщлэу "м" макъым кыкклэлыклуэу утыку кыххэуи лытапхэжкыми, "н" макъыр -зи мыххумэ- "хь" макъ нэужуу утыку кыххэуэ зэрылытапххэри жылэпхэщ.

Нытлэ, псэушхэм зыхищлэу илыгтэхэм дишлыггуу –икли ахэр зэрылыгтэ "сигнал"у- кызырэхиггэлул "м" макъым и кэххуплэггуу иужкклэ утыку кыххэ "н" макъыр, псэушхэм илыгтэрэ "м"ыклэрэ кыггэлыгаггэуэм пэджэж "реакцэ, хэрычэт" зыггэлыгаггэуэу кызыхиггэлул зы макъу лытапххэрщ. Зэрыгурылуэггэуэу, мы кызырэххуарэ псэушхэм мы зэрызыриххэ шыкклэу "н" макъри -иджыркклэ- мыххэнэ пыухытыкклэ зимылэрши, макъ кэххуныггэу кыпыщэ макъхэмклэрэ псэлэбзэр ухуэу зэрышлэдзэм теухуауэ мы иггэзащлэ кэлэнхэми елыта мыххэнэ гуэрхэри зэриггэуэтар (пп: "нэ; анэ") гурылуэггэуэщ. Ауэ икли, мы иггэуэта мыххэнэ пыухытыкклэрэ бзэм хэлэжыххуу зэрышытым нэмыщл, "н" макъыр кышыцыуам теухуауэ мыххэнэншэу псалгэхэм "аффикс" кьалэн яхуиггэзащлэу бзэм хэлэжыххуу зэрышытми ди лэжыггэхэми я гуггуу шыщлытщлаггаш.

Псэушхэм макъ пэщлэдзэу кызыхиггэлул "м" макъымклэ зыхищлэу илыгтэхэм теухуауэ кыпкырыкл реакцэхэм дишлыггуу кызыхиггэлул "н" макъым кышыцымынэу, "м" макъклэрэ лытап хуэггэзауэ нэхь лэщу реакцэ зэрыхуиггэлыгаггэуэм дишлыггуу кьурмаккэйим пхыашэу кышыцылу зы макъи шылэщ. Аращи, тхэмбылым кыккыж жыр кьурамаккэйим шиххуэу лэщу кэлулэу зилэу утыку кыххэ "хь" макъыр псэушхэм зыххумэнэрэ бггэрыклуэн шыкклэу, нэггэуэщлэ псэушхэхэр зэриггэуэшынэнэу реакцэу кызыхиггэлулкыу лытапххэрщ.

"М"ырэ "н" макъхэм хуэдэу "хь" макъри утыку кышыцыхам шыггэуэ мы кызырэшыщхэпэ кьалэнклэрэщ псэушхэм зэрызыриххэаггэнури, мы утыку кышыцыхэаггэуэщлэм "хь" макъми зы мыххэнэ пыухытыкклэ имылауэ лытапххэщ. Ауэ икли, макъ кэххуныггэуэр зэрыбаггэуэрэ псэушхэми мы макъхэр зэрызыриххэу псэлэбзэри зэпкырывэу зэрышлэдзэклэрэ "хь" макъри кызырэххуарэ кышыцыуам елытарэ теухуауэ иггэуэ мыххэнэ иггэуэту бзэм хэлэжыххуу зэрышлэдзаггэнури гурылуэггэуэнци.

Аращи, псэушхэм мы кызырэтылуэта шыкклэу кызыхиггэлул "хь" макъыр езы псэушхэмрэ икли мы "хь" макъым хуэдэ кызыхэзыггэлул нэггэуэщлэ псэушхэхэр шынаггэуэрэ ебггэрыклуэру зэрышытыр мы "хь" макъклэрэ илыгтэуи шлэдзаггэанти, макъ кэххуныггэуэр кызырэпыщэрэ псэлэбзэр зэрыхуэу пэщлэдзэхэми хуэзэу, "хь" макъ кызыхэзыггэлул псэушхэхэр "шынаггэуэу, бггэрыклуэу, дзаккэу" зэрышытклэрэ -"хь"ыуэ шыт мыххэнэ зилэу- "хьэ" псалгэмклэ илыгтэу зэрышлэдзаггэнури налуэщ.

Нытлэ, "хь" макъ кызыщыхигъэлукрэ, езымрэ мыпхуэдэ макъ кызыщыхигъэлукрэ псэущхэ гуэрхэр "хь"ыу щилытамрэ "хь"уэ щилыта зэхуакум зэмэныгъуэфI зэрыдэлынури гурылуэгъуэнщ. Ауэ икли, псэущхэм зызэригъэлгагъуэрэ гулытэ зыхуищлахэм теухуа "реакцэ"у кызыщыхигъэлукрэ "хь"ыуэ зыщилытамрэ иужькли "макъ псалъэ"у "хь"уэ зыщилытар зэплыгтмэ, езы псэущхэри зэхуэмыдэжу –зэхуэклауэ- зилытэу зэрыщытагъэнури гурылуэгъуэнщи, икли, езымрэ адрей псэущхэхэр "хь"уэ щилытам щыгъуэр, езы псэущхэм псалъэбзэр щыхуэхуэ пэщIэдзэхэм хуэзэу зэрыщытагъэнури мы ипэклэ кызыщыхэдгъэщагъэххэщ.

Аращи, кызыщыхигъэлукрэ макъхэр натуралу утыку кызызэрихьа щыкIэклэ зэрыигъуэу зэрызырихьэ щыкIэр иджыри псалъэбзэ щымыухуэращи, мы макъхэр кызызэрихьауа щыкIэхэм зэрыхуэигъуэу псалъэу зэрихьэу щыщидзари "псалъэбзэ" жыхуэтIэр ухуэу щыщидзэрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ. НэгъуэщIыу жылэмэ, псэущхэм и гъащIэр зэрызырихьэм ипкъ зэритклэ "илытэ"рэ "акцэ, реакцэ, хьэрычэт"у кыпкырыкIэхэм дищыгъуу -макъ кызыщыхигъэлукрын лъэжыныгъэ зыгъуэта- псэущхэм кызыщыхигъэлукрэ макъхэр -"м, хь, н"- иужьклэ -псалъэбзэр зэпкырыуэу зэрыщидзэклэрэ- мы зыдищыгъуу кызызэрылу "лытэ; акцэ, реакцэ, хьэрычэт"хэм теухуа мыхьэнэ –макъ мыхьэнэ- зыгъуэтрэ, псалъэи кызытехуэу макъхэу бзэм хэлэжыкыу зэрыщидзэри гурылуэгъуэнщ.

*

Зэрыжытлауэ, мы зи гугъу тщIа макъхэр псэущхэм макъ кызыщыхигъэлукрын пэщIэдзэу -макъ кьэхьуныгъэ пэщIэдзэу- утыку кыихьа макъхэрщи, псэущхэм и гъащIэр зэрихьым елытауэ гулытэ зыхуищIрэ акцэ/реакцэу кыпкырыкIэхэм дэщыгъуу кыыхэлукрэ макъхэу иджыри макъ мыхьэнэ зымыгъуэтауэ –мыхьэнэ пыухытыкIа зимылуэ- зэрыщытынури гурылуэгъуэнщ. Икли, мы макъхэм мыхьэнэ цагъуэтынурэ псалъэ кызызэрихьауа кыпкырыкIэхэм макъ кьэхьуныгъэр кызызэрыпыщэу макъыщIэхэр утыку кыихьэу псэущхэми зыхуэныкыуэхэр зэрилгытэклэрэ хуэм хуэмурэ псалъэбзэр ухуэрэ зэпкырыуэу щыщидзэрауэ зэрыщытынури гурылуэгъуэнщ. Аращи, макъ кызыщыхигъэлукрын лъэжыныгъэ зыгъуэта псэущхэм и гъащIэр зэрихьым теухуауэ кыпыщIэхуэхэр зэрилгытэрэ реакцэ зэрыхуигъэлгагъуэм дэщыгъуу кыыхэлукрэ мы макъхэр иужьклэ мы зыдэщыгъуу кьэлуу щыта лытэныгъэрэ реакцэ е акцэхэр щхьэжу зылытэ макъхэу псэущхэм зэрихьэу зэрыщидзэклэрэ мы макъхэм –мы зэрыигъуэу- мыхьэнэ зэрагъуэтрэ икли игъуэ псалъэхэри кьазэрихьауа кыпкырыкIэхэм гурылуэгъуэщ.

Дауи, утыку кызызэрихьарэ псэущхэм зэрызырихьэу икли -псалъэбзэр зэрыхуэрэ зэрыужьым елытауэ- иужьклэ ягъуэт мыхьэнэрэ псалъэуи зэрыхуэхэм теухуауэ мы ипэклэ зи гуу тщIа макъхэр "пэщхьынэ"рэ "кьурмакьей"рэ зи кьэхьуплэу зэрыщытри гурылуэгъуэщи, нытлэ, "хь" макъым хуэдэ кьэхьуклэрэ и кьэхьуплэгъуу -"кьурмакьей"рэ зи кьэхьуплэу- утыку кыихьэ нэгъуэщI макъхэри (хьI, h) зэрыщыIэм нэмыщI, тхьэмбылым

кыкыж жыр псэушхэм хуиту кызырыжэдэклэрэ утыку кыххэу "макзешэ" кьалэни зыгэзащлэ "макь lуэр"хэм я кьэхушлэри "кьурмакьей"рауэ зэрыштыгьур гурылуэгъуэщ. Мыпхуэдэу "макь lуэр" пэщлэдзэу -"макзешэ"уи- утыку кыххэа "ы" макьым кыкьлэлыкьлэу функционал кьлэуэгъуэ зылыгтэ "э" макь нэужьми мы кызыкьлэлыкьлэу макьым хуэпэзадэ кьэлукьлэ зыгъуэта "и" макьыр икли "кьурмакьей"м ищхэа лъэныкьуэм екьурэ текьузэу утыку кыххэа макьыуи лъытапхьэрщи, мыри макь кьэхуныгъэр "кьурмакьей"м ищхэа лъэныкьуэм хушлэкуу зэрыщидзарауэ лъытапхьэщ.

Аращи, "макь кьэхуныгъэр"р "кьурмакьей"м ищхэа лъэныкьуэм мы зэрыхушлэкум утыку кыригъэхьар "кь" макьращи, "кьурмакьей" нэужьу мыбдежыр макь кьэхушлэу "макьей"рэ "тэмакь"у зэрылгытари гурылуэгъуэщ. Ауэ икли, мыбы ипэ кыххуэ макь кьэхушлэу тьыта "кьурмакьей" псалъэри мыбдежыр "макьей"уэ мы зэрылгытам кызырытехьукьлари гурылуэгъуэщи, нытлэ, езым ипэ макь кьэхушлэу щыта "кьурмакьей"р "макьей"м елыгтауэ мы кызырылуэта щыкьлэри псалъэбзэр зэрыхуэрэ зэрызэпкырыувэм теухуауэ ипэклэ кьэтлэуэтахэм зэрэзэгъри гурылуэгъуэщ.

Мы кьэтлэуэтахэми кызырыхэшу, "кь" макьыр мы "макь кьэхушлэ"рэ "платформэ"р -"тэмакь"ыр- зэлузыха макьыу зэрыштытым елыгтащ ар бзэм зэрыхэлэжьыхь щыкьлэри, "кьежьаплэ"рэ -иужькли- "кьлэдыплэ" зэрылгытэ макьыу зэрыштыри гулгытапхьэщ: псалъэ пэщлэдзэу кьежьаплэ, псалъэ кьлэухуи ухыплэ зэрылгытэрщ "кь" макьыр. "Кь" макьым кыкьлэлыкьлэу макь кьэхушлэр ищхэа лъэныкьуэмкьлэ -жьэ кьлэуэцым- зэрыунэтлэ щыкьлэуи "щхэж макь" гуэрхэри (кхь, хь, гь) утыку кыригъэхьар гурылуэгъуэщ. Ауэ икли, мы макь кьэхуныгъэр жьэ кьлэуэцым зэрыхунэсари бзэгу лъэдакьэр зыгъэхьейуэ утыку кыххэауэ лъытапхьэ "жь" макьрауэ жьлэпхьэщ. Дауи, мы кызырыхьуа щыкьлэхэм елыгтарэ теухуауэ мыхьэнэ ялэуш мы макьхэр бзэм зэрыхэлэжьыхьри, нытлэ, -макь кьэхушлэрэ бзэ джышлэу щыт- "бзэгу"м хьэрычэт езыта "жь" макьри увылэгуэ зимылэу "хьэрычэт" зэрылгытэ макьыу адыгэбзэм зэрыхэлэжьыхьри гурылуэгъуэщ.

Мы зэрыжытлауэ, "жь" макькьлэрэщ "бзэгу" жыхуэтлэ "лъэ"м -"орган"ым- "хьэрычэт" игъуэту "макь кьэхушлэ" зэригъуэтар. Ауэ, мыбдежыр макь "тэмакь/макьей" псалъэхэм хуэдэу "макь кьэхушлэ"у зэрымылгытари налуэщи, нытлэ, псалъэбзэм хиубыдэ макь нэхьыбэм я кьэхушлэу щыт мы органыр "бзэгу"у мы зэрылгытам щхэуэсыгъуэфлэ илэуи кыщлэкьынщ. Аращи, мы органыр "бзэгу"у мы зэрылгытар псалъэбзэм лъабжьэрэ лъэгу хуэхьу "лъэ"уэ -"орган"у- икли псалъэбзэм игурэ "псалъэбзэгу"у -бзэгу"у- зэрыштытым папщлэу кыщлэкьынщ.

Мы ипэкли кызырыхэдгъэщауэ, макь нэхьыбэм я кьэхушлэу щыт "бзэгу"р макь кьэхушлэу мылгытарэ "псалъэбзэ кьэхушлэ"у -"бзэгу"у- мы зэрылгытам и щхэуэсыгъуэри мы кыхэдгъэщахэмкьлэ гурылуэгъуэщ. Ауэ икли, "бзэгу"м кыщыхьу "макь"хэр мы кызырыхьуа щыкьлэу занщлэу "псалъэбзэ"м зэрыхэхьэу "псалъэ"у -"макь псалъэ"у- зэрыхуэмрэ, -я

мыхьэнэрэ кьалэнклэрэ- занщлэу "макьыбэ псалъэ" зэрыхуэри гурылуэгъуэщи, нытлэ, адыгэбзэм мыбдежыр "бзэгу"у зэрылгытам –икли бзэ куэдми мыпхуэдэ мыхьэнэ зилэ псалъэклэрэ зэралгытам- и лъабжьэрэ щхьэусыгъуэри мы органыр -бзэгур- макъ кьэхьуплэм кьыщымынэу псэлыэбзэр занщлэу шыухуэ щыплэу зэрылгытапхьэрагъэнщ.

*

Нытлэ, мыхэри кьыхэдгъэща нэужь, шыгъуазэ дызыхуэхьуну "тхьэ" псалъэм хиубыдэ "т" макъми и кьэхьуплэр "бзэгу"рауэ зэрыщытри мыбдежым шыжытлэнщ. Зэрыжытлауэ, "бзэгу"р "макъ кьэхьуныгъэ"рэ икли "бзэ ухуэныгъэ"у зэрызлухар "бзэгу лъэдакъэ"м -"жь" макъым- кьыщыщлэдзэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, бзэгу лъэдакъэм мы кьыщлэдза макъ кьэхьуныгъэр бзэгупэрэ лупэм нэгъунэ "бзэгу"м дэтхэнэ и зы щыплэм макъхэр кьыщыхьуу мы зэрызеклэуэм и зы щапхьэри -"т" макъри зыхэзыубыдэу- бзэгупэ лъэныкьуэр зи кьэхьуплэу "д, т, тl" макъхэри –зы "макъ гуп"у- утыку кьызэрихьараш. Икли, бзэгупэ лъэныкьуэр зи кьэхьуплэу зэрыщытклэ, мы макъ гупыр бзэгум кьыщыхьу макъхэм я иужьрей макъ гупхэм шыщуи лытапхьэщ.

Дауи, япэрей ди лэжыгъэхэми шыгъуазэ дызэрыхуэхьуауэ, мы гупым хиубыдэ "д" макъыр лъэщыгъэрэ куэдагъи зылгытапхьэрщи, ар мыпхуэдэу щыт дэтхэнэ гуэрыр зэрылгытэ макъ мыхьэнэ зилэрщ; дэтхэнэ гуэрыр "д"уэ мы зэрылгытам и клуэщлым ирищлэу ар зыгъэбагъуэ хьугъэ ллэужыгъуэри "тl" макъыущ зэрылгытар; икли, "д"уэ лыта дэтхэнэ гуэрым щхьэщыклри –щхьэщыкыныгъэри- зэрылгытэр "т" макъклэрэщ.

Ипэкли зэрыжытлауэ, дэтхэнэ зы макъыр кьызэрыхьуа щыклэу зы макъ мыхьэнэ лъабжьэ зилэу щытмэ, "т" макъым и мыхьэнэ лъабжьэри мы зэрыжытлауэ "щхьэщыкыныгъэ"рщ. Нытлэ, "тхьэ" псалъэм хиубыдэ "т" макъри мы и мыхьэнэ лъабжьэклэрэ "хьэ"м щхьэщыкыры зэрылгытэу "хьэ" псалъэм ищхьэм кьыпыхьауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

Мыпхуэдэу ухауа "тхьэ" псалъэри "макъ зэгүэт" жыхуэтлэхэр зэрызэпкьырыувэ щыклэу зэрыщытыр нэрылбагъуэщи, "макъ зэгүэт"хэр мы зэрызэпкьырыувэ щыклэу "хьэ" псалъэм ищхьэм кьыпыува "т" макъыр "макъ эффект"у кьызэрылууш зэрыхиубыдэр. Мыпхуэдэу зэрыщыткли, "тхьэ" псалъэм хиубыда "т" макъыр кьызэрыхьуа щыклэм теухуауэ макъ мыхьэнэ лъабжьэу зэрыхиубыдэри налуэщ. Аращи, "тхьэ" псалъэм зэреджапхьэр "хьэ"м щхьэщыкыныгъэуш (т).

– "Тхьэ" псалъэм мы и зэпкьырыувэклэр "щхьэ" псалъэм хуэдэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, "тхьэ" псалъэр "хьэ"м щхьэщыкл зэрылгытэу; "щхьэ" псалъэри "хьэ"р и щылэгъуэрэ щылэклэу зэрылгытэ псалъэу зэджапхьэхэрщ. Икли, зы "щхьэж макъ"ыр (щ, т) зы "макъ псалъэ"м (хьэ) ищхьэм кьыпыхьэу "макъ зэгүэт"уи зэрылгытапхьэу мы зэрыухуа щыклэри "макъ зэгүэт" -"псалъэ зэгүэт" кьэхьуныгъэм и клэхэм хуэзэу утыку кьыхьауэ зэрылгытагъэнури гурылуэгъуэнщ.

Ауэ икли, "т" макъыр кьызэрыхьуам теухуа мы и мыхьэнэ лъабжьэм нэмышл, ар бзэм зэрыхэлэжыыхьклэрэ зы мыхьэнэ маржи зыгъуэта

макьырши, ньтлэ, "т" макьыр мыпхуэдэ и мыхьэнэ гуэркли псалъэхэм зэрыхэплэгьуэнур гурылуэгьуэнщ. Аращи, "щхьэщыкыныгьэ" зылытэ мы и мыхьэнэ льябжьэм кыкклэлыкьлуэу игьуэтыпхьэ зы мыхьэнэри "щхьэщыт" зэрылытапхьэрщ; икли, "щхьэщыт"у лытапхьэри зыщхьэщытым елытауэ кьарууфлэу зэрылытэфынури гурылуэгьуэнщ. Ньтлэ, бзэ лэжьэклэм "хьэ"м ищхьэм кыпыхьа "т" макьыр "хьэ"м "щхьэщык"у зэрылытам кышымынэу, иужьрей зэманьгьуэхэми "хьэ"м "щхьэщыт"рэ "кьарууфлэ"уи еджапхьэ зэрыхьуфынури гурылуэгьуэнщ.

Ауэ икли, "щхьэщыкыныгьэ"р -"тхьэ" псалъэми кызызэрыхэщу- ищхьэ лээныкьуэм теухуауэ зэрыщытыр гурылуэгьуэщи, ньтлэ, дэтхэнэ гуэрым ищхьэ лээныкьуэм хуэлуауэ щымыту ибгьурэ и дэтхэнэ лээныкьуэм пкьырыкыу, нэгьуэщл гуэрым хуэклэу унэтлыныгьэ зыгьуэт "хьэрычэт"ри "т" макьымклэ лытапхьэнщ. Нэхь лупщыу жылэпхьэмэ, зы гуэрым - "субьект"ым- езым кыпкьырыкыу унэтлрэ кьуэуэ –нэгьуэщл гуэрым хуэклэу- щыт зы "хьэрычэт"ри а "субьект"ым щхьэщык лэужьыгьуэу "т" макьымклэ лытэу щидзэфынщ. Ньтлэ, "т" макьым и зы мыхьэнэуэ занщлэу "макь глагол"у ухуапхьэ "тын"ыр мыпхуэдэу утыку кыхьэ зы "хьэрычэт"у лытапхьэрщ. Икли, зы "макь глагол"у лыта мы "тын" хьэрычэтыр зытеухуари –"субьект"ым мы кыпкьырыкьри- адыгьбзэм "тын"рэ "тыхь"у зэрыхэллытари гурылуэгьуэщ. Аращи, "глагол" лэужьыгьуэу "тын"ыр зы "луэху глагол"у зэрыщытыр гурылуэгьуэщи, мы "луэху глагол"ым и "обьект"ри "тын"у –икли "тыхь"у- зэрылытари налуэщ.

"луэху глагол" кьэхуныгьэм ипэ кыхуэ глагол лэужьыгьуэр "езырыж глагол"у зэрыщытри мыбдежым дигу кышыдгьэклэжынщ. Ауэ икли, "тхьэ" псалъэр кышыхьауэ зэманьгьуэхэм мы зы гугьу тщы "хьэ" псэушхьэми "луэху" гуэрхэр кьилэжьрэ кьилуатэу зэрыщытагьэнури гурылуэгьуэнщ. Ар щхьэ, "луэху глагол"у щыт "тын"ыр ауэ кызызэрыгуэклэ зы "луэху" лэужьыгьуэу зэрыщымытрэ, "субьект"ым езым –и лэ илэрэ зэрыхуей щыкьлэу- "зыщхьэщигьэкл" луэхугьуэу зэрыщыткли, "тын"ыр иужьрей "луэху глагол"хэм щышуи лытапхьэнщ.

Аращ иклии, зы "щлэн" -консиенс- хуэщларэ зэпэщ хуэныкьуэу лытапхьэщ мы "тын" глаголыр утыку кыхьэн папщли, ньтлэ, мыпхуэдэ зы "луэху глагол" лэужьыгьуэу щыт "тын"ыр ипэклэ зы гугьу зэрытщлауэ "хьэ" псэушхьэм езым -и лэ имылгу- езыр езырурэ щхьэщыкыр зэрилгыта "тхьэ" псалъэми елытауэ иужьылуэклэ утыку кыхьауэ зэрылытапхьэри гурылуэгьуэнщ. Ньтлэ, "тхьэ" псалъэм ищхьэм кыпыт "т" макьыр "тын" зэрылытэу зэрыщымытынур гурылуэгьуэщ. Икли, мыпхуэдэ зы "луэху глагол" лэужьыгьуэу щыт "тын"ыр "тхьэ" псалъэр щыухуам иужьылуэклэ кьэхьауэ лытапхьэщи, ньтлэ, "хьэ" псалъэм ищхьэм кыпыхьэу "щхьэщыкыныгьэ" зэрылытэ "т" макь мыхьэнэм иужьылуэклэу зэрылытари жылэпхьэщ "тын" псалъэр; ар щухьукли, "т" макьым и мыхьэнэ маржым хиубыдэ мы мыхьэнитым я зэхуакум зэманьгьуэфлэ зэрыдэлъри гурылуэгьуэщ.

Мы кыхэдгъэсахэм нэмыщI, ипэки гулытэ зэрыхуэтщIауэ, "глагол"рэ "цIэ" лIэужьыгъуэу мыхьэнитI зилэ "тын" псалъэр нэгъуэщI псалъэм гуэхьэу утыку кыхьэнури зы "псалъэ зэгуэт"у зэрыщытынур гурылуэгъуэщи, зы "псалъэ зэгуэт"ри зэрыхуэну щIыклэр зыхиубыдэ псалъитIри кызырыхэщу зэрыщытын хуейри гурылуэгъуэнщ. Икли, -мы ипэки къэтIуэтахэри ди гурылуэгъуэу- "тхьэ" псалъэм хиубыдэр "тын" глаголым и "глаголыпкь"у "ты"уэ зэрыщымытым нэмыщI, мы "Iуэху глагол"ым (тын) и "объект" зэрылытэ "цIэ" лIэужьыгъуэ "тын"уи зэрыщымытыххэнур налуэщ. Аргуэру жылэпхьэмэ, "тын" псалъэр зы "глагол"у е "цIэ"уэ дауи лытэ, зы "цIэ" лIэужьыгъуэ псалъэмэ, а зэрыщыту; зы "глагол" лIэужьыгъуэ псалъэу щытмэ, и "инфинитив" формэу е и "глаголыпкь"ущ зы "псалъэ зэгуэт"ым зэрыхиубыдэфынури, нылIэ, зы псалъэр и "эффект"кIэ "псалъэ зэгуэт"ым зэрыхэмылытэнур налуэщ. Мы псалъэм кыкIэлъыкIуэу аргуэру кыхьэгъэщыпхьэмэ, зы "макь зэгуэт"уи лытапхьэ "тхьэ" псалъэм "макь эффект"у хэпIагъуэ "т"ыр "макь мыхьэнэ"уэщ зэрыхиубыдари, "т" макьыр утыку кызырихьа "мыхьэнэ лъабжьэ"у "щхьэщыкIыныгъэ"уэщ.

НылIэ, "тын" псалъэмрэ "хьэ" псалъэр зэгухьэу "тхьэ"уэ зы "псалъэ зэгуэт"у зэрымыухуар налуэщи, мы псалъитIымкIэ зы "псалъэ зэгуэт" ухуэну щытатэмэ, зэрыхуэну щIыклэр -а нэхь примитиву- "тыхьэ"у е "хьэты(н)"уэ мы кызырылуу кыщIлэклынти, "тын"ыр зэрыхуагъэну ипэклэ зи гугъу тIа зэманьгъуэми епIытмэ, мы псалъэхэм зэрыхэт щIыкIэмкIэ илытэр иримыкьуу зэрылытэу уха псалъэхэуи лытапхьэ "тыхьэ"рэ "хьэты(н)" псалъэхэр икли псалъэ ухуэклэу игъуэуи мылытапхьэхэрщ.

Ауэ икли, "тхьэ" псалъэр зэрыхуар "т" макьыр и мыхьэнэ лъабжьэклэрэ "хьэ" псалъэм ищхьэм кызырыпыхьэу зэрыщытыр налуэщи, "т" макьыр "хьэ" псалъэм кыкIэлъыкIуэу "хьэт"у ухауэ щытатэмэ, абы узреджэну щIыклэри "хьэ-уэ щыг"рэ "хьэ-уэ зэхэт"ути, мы псалъэмкли лытэр - Адыгэми пыщIауэ ялытэ- пэсэрэй зы лъэпкьращ: "Хьэт".

Ипэклэ къэтIуэтахэми кызырыхэщу, псалъэбзэр ухуэу щыщIидзэм макь кэхьуныгъэри кызырыпыщэр гурылуэгъуэнщи, мыпхуэдэу утыку кыхьэ макьхэр псалъэбзэм илытэну гуэрхэр зэрилытэ щIыкIэу нэхьыбэу "псалъэ" лIэужьыгъуэхэу –"макь псалъэ"хэу- утыку кызырихьэгъэнухэри жытIагъащ. Псалъэбзэр зэпкьырыувэу зэрыщIидзэрэ икли зэрыужькли - кIуэ пэтрэ- макьхэр зэрызэгухьэу "макьыбэ псалъэ"хэри утыку кызырихьэнур гурылуэгъуэнщи, нылIэ, макьхэр я мыхьэнэ лъабжьэм теухуауэ занщIэу "макь псалъэ"у зэрыхуэм кыкIэлъыкIуэ псалъэбзэ лъагъуэ Iыхьэри "макьыбэ псалъэ"хэр утыку кызырихьэм теухуауи лытапхьэнщ. Икли, псалъэбзэр зырызекIуэ мыпхуэдэ лъэужьрэ лъагъуэми макьхэр бзэм зэрыхэлэжьыхь мыхьэнэрэ кьалэнхэри налуэ кызырищIри гурылуэгъуэнщ. Аращи, мыпхуэдэ лъагъуэклэрэ псалъэбзэр зыхуэхуэ пэуэщхьэм "щхьэж макь"у ирикьун хуэдизыр кызырихьэгъуэуэ щытми, кыпыщIэхуэ щIэ гуэрхэр зэрилытэну макь щыхуэныкьуэм дежи, мы кызырихьэгъуэуэ лъагъуэхьэ "щхьэж макь"хэр зэрызэгухьэклэрэ псалъэщIэхэри

кыигыэхуону кышцлэклынщ. Нытлэ, утыку кыихагыэххэ "щхьэж макь"хэр я мыхьэнэрэ кьалэнклэрэ зэрызэгуигыэхьэу "макь зэгуэт"рэ "макь зэгуэт псалъэ"хэуи зэрихьэу зэрышцидзагыэнурн гурылуэгьуэнщ.

Мы кьэтлуэтахэр тегьэщлэплэ зэрытщыу адыгэбзэм "тхьэ" псалъэр щызэрыухуам дыхуэклэжмэ, мы зи гугьу тщла льягьуэм зэрытеухуари гурылуэгьуэнщ "тхьэ" псалъэри утыку кыызэрихьар. Аращи, "макь пэщлэдзэ"хэм щыщу утыку кыихаа зы макьыу щыт "хь"ыр кызыхэзыгыэлукл псэушхьэм езымрэ, мыбы хуэдэ макь кызыхэлукл нэгьуэщл псэушхьэхэри "хь"ыуэ илгытэу зэрышчытклэрэ, макь кьэхуныгыэу кыпышцэ макьхэмклэ "псэлъэбзэ" щылухуэ пэщлэдзэм щыхунэсым дежи, мы "хь" макьыр мы зэрызырихьэ щыклэм теухуауэ зы "макь псалъэ"у "хьэ"уэ ухуауэ лытапхьэщ.

Мыпхуэдэ щыклэу "щхьэж макь"хэмклэ "макь псалъэ"хэр ухуэу зэрышцидзэклэрэ "макь"ышцлэхэмклэ "макь псалъэ"хэри зэрыбагыээр гурылуэгьуэнщ; ауэ икли, мы "щхьэж макь"хэр псэлъэбзэм кылуэтэнухэмклэ хуримыкьуу щышцидзэми, мы кызыхигьэлукл "щхьэж макь"хэр зэрызэгухьэу "макь зэгуэт"рэ "макь зэгуэт псалъэ"хэри утыку кыихьэу кыызэрихьагыэнурн гурылуэгьуэнщ. Нытлэ, мы "макь зэгуэт псалъэ"хэм щыщу лытапхьэрэ икли я ухыплэхэми хуэзэу лытапхьэщ "хьэ" псалъэм ишхьэм "т" макьыр -кыызэрихьаа и мыхьэнэклэрэ-кыпышхьэу "тхьэ" псалъэри утыку кыызэрихьари, мы псалъэр -ипэкли щыгыуазэ дызэрихуэхьуауэ- "хьэ"м щхьэщыкл жыхуилэрщ.

Мы кыпышцэжа псалъэхэмкли "тхьэ" псалъэр утыку кыызэрихьа льягьуэмрэ икли игьуэта мыхьэнэми щыгыуазэ дыхуэхьуауэ лытапхьэщи, нытлэ, адыгэбзэм "тхьэ" псалъэр зэрылухуэрэ зэрылгытэм теухуауэ кьедгьэжыа луэхугьуэри -зэ щхьэ- зэфлэклауэ лытапхьэщ.

Мы кьэтлуэтахэр "псэлъэбзэ"р зэрылухуэрэ "хьэ" псалъэмрэ "тхьэ" псалъэр кыызэрихьуам теухуащи, мыри хуиту кыызэрымыхьуэрэ псэушхьэм мыпхуэдэ льягьуэклэрэ и щхьэм кыыриклэуэ и фэм дэклахэри зэрымымащлэр гурылуэгьуэнщ.

Аращи, мы ипэклэ кьэтлуэтахэми кыызэрихьэщу, псэлъэбзэр зыхуэуухуэу "цыху"ри кызытехьуклауэ мы зи гугьу тщы "псэушхьэ"м езым хуэдэу "хьэ"уэ илгытауэ щыта псэушхьэхэм кьащхьэщыкыу зилгытэу зэрышцидзари кыырилу макьхэр зэрыбагыэу "псэлъэбзэ"р зэпкыырыувэу зэрышцидзэм теухуащи, мыпхуэдэу зыщилгытами иужьылуэу лытапхьэщ езыр "хьэ"уэ зылгыта псэушхьэм "цыху"у зыщилгытэжар.

Ауэ икли, езыр зызэрилгыта "хьэ" псалъэм щхьэщыкыныгыэ лгытэ "т" макь кыызэрыпыхьэу "тхьэ" псалъэр утыку кыызэрихьам льябжэ хуэхьуари езым хуэдэу "хьэ" псалъэмклэ илгытэу щыта адреи псэушхьэхэм кьащхьэщыкыу зызэрилгытэу щышцидзэ нэужьрауэ зэрышчытри гурылуэгьуэнщи, мыпхуэдэ зэхьуэкыныгыэри тыншу кыызэрымыхьуагыэнурн жылэпхьэщ.

Дауи, макъ кызыхэзыгъэлуклын лъэкыныгъэ игъуэту игъуэр кышчысым кызыхигъэлукла "хь" макъри псалъэбзэ пэщлэдзэм зы "псалъэ"у "хь"уэ зэрылгытамрэ, мы псалъэми "тхьэ" псалъэр кызыэрытехууклахэм я зэхуакум зэманыгъуэшхуэ зэрыдэлърэ икӀи "хь"м езыми зэхуэкыныгъэшхуэ зэригъуэтари жыӀэпхъэнщ. Ауэ икӀи, макъхэр зэрызырихьэ щӀыкӀэхэр хроникэ зэрыхуеклэрэ "псалъэ" жыхуэтӀэхэр утыку кызыэрихьэу зы логие лӀэужьыгъуэу "псалъэбзэ"р зэрыухуа мы лъагъуэми псалъэбзэ "субъект"ым -"хь"м- "щӀэн" (консиенс) кыыритрэ хуэухуэу зэрыщӀидзари гурылуэгъуэнщ.

Мы жытӀлахэм адыгъэбзэм и "щӀын"рэ "щӀэн" глаголхэм я зэпыщӀэныгъэр дигу къегъэкӀри, нытӀэ, п"щӀы"р зэманкӀэрэ (э) п"щӀлэ"уэ зэрыщӀидзэр зэрылгытэ мы зэпыщӀэныгъэм псалъэбзэр зыхуэухуэ "хь"ми -мы и"щӀлэ"у щӀидзэхэм теухуа- зы "щӀэн" (консиенс) кызыэритри гурылуэгъуэщ; ауэ икӀи, "псалъэбзэ"р мыпхуэдэ щӀыкӀэу кӀуэ пэтрэ лъэщ зэрыхуеклэрэ "хь"м мы и "щӀэн"ри кӀуэ пэтрэ лъэщрэ зэпэщ зэрыхуэри гурылуэгъуэнщ.

НытӀэ, псалъэбзэр мыухуэ ипэ адреј псэушхьэхэм хуэдэу и гъащӀлэрэ и псэр -и лъэрэ и лынхуклэрэ, и псантхуэклэрэ- зэрихьым нэмыщӀ, "псалъэбзэ"р хуэухуэу зэрыщӀидзекӀрэ лъэщ хьуэу щӀэзыдза и "щӀэн"ми и гъащӀлэр зэрихьым теухуа къалэнхэри игъэзащӀэу зэрыщӀидзагъэнури жыӀэпхъэнщи, мыпхуэдэ щӀыкӀэуи –езым хуэдэу "хь"уэ илгыта адреј псэушхьэхэми- къащхьэщыкӀ зы щӀылэгъуэ зэригъуэтагъэнури гурылуэгъуэнщ. Аращи, и гъащӀлэр зэрихьым теухуауэ и "щӀэн"ым къалэнышхуэ игъэзащӀэу мы зэрыщӀидзекӀлэрэ "хь"р адреј псэушхьэхэм - "хь"уи илгытауэ щытахэм- зэрыхуэмыдэжынури гурылуэгъуэнщ. НытӀэ, мыпхуэдэ щӀыкӀэкли ди "хь"р натурал псэукӀэм емызэгъыжрэ -кӀуэ пэтри-пэжыжъэ хуэхьуэ зы псэукӀэм техьэу зэрыщӀидзагъэнури гурылуэгъуэнщ.

Ауэ икӀи, мы ипэклэ псалъэбзекӀлэрэ ухуэрэ лъэщ хьуэу зи гугъуэ тшӀа мы "щӀэн"ыр "псалъэбзэ" закъуэм теухуарэ хуэлуауэ зэрышчымытри гурылуэгъуэнщи, макъ кызыхымыгъэлуклэрэ псалъэбзэри щыхуэмыхуэ ипэкли а псэушхьэм "щӀэн" илэу зэрышчытари гурылуэгъуэнщ. Аращи, мы ипэклэ зэрыжытӀауэ, адыгъэбзэм и "щӀын"рэ "щӀэн" псалъэхэм -глаголхэм- я зэпыщӀэныгъэми зэрэзэгъкӀэ, зы гуэр зы"щӀ"ым мы ищӀыр зэманкӀэрэ и"щӀлэ"рэ икӀи ищӀыфу/ищӀыжыфу зэрыщӀидзэри а псэушхьэм а ищӀыу щытахэм теухуа "щӀэн" зэригъуэтарауэ лгытапхъэщ.

НытӀэ, псэ зылуэ дэтхэнэ гуэрым и гъащӀлэр зэрихьрэ зызэрихьумэм теухуауэ и кӀуэщӀым къыщекӀуэкӀхэмрэ икӀи и щӀыбым хуэгъэзауэ къыпкъырыкӀ и "хьэрычэт"хэмрэ, гуауэрэ бэппӀлэгъуэу е хуэфӀыу къехьулӀэхэри зэрызыхищӀэу, зэманкӀлэрэ мыбыхэм теухуа "щӀэн"и зэригъуэтыр гурылуэгъуэнщ. Ауэ икӀи, псэ зылуэмытхэми я щӀылэгъуэр зэрызекӀуэ щӀыкӀэ –хабзэ- зэралэр гурылуэгъуэщи, нытӀэ, мыпхуэдэхэри абыхэм я щӀылэгъуэм теухуа "щӀэн" яхэлъу лгытэнри игъуэу къыщӀэкӀынщ.

Нэхьри хэлэбапхъэмэ, щӀылэгъуэ лъабжъэ зылгытэ "щ" макъым и лупщӀ зэрылгытэ макъырщ "щӀ"ыри, щӀылэгъуэм дэтхэнэ и зы щӀыпӀлэр "щӀы" лӀэужьыгъуэу зэрышчыткӀэ, "щӀылэгъуэ"р мы "щӀы" лӀэужьыгъуэу

зэрызеклүэри "щын" глаголклэрэу лытапхэщи, езыр езырурэ мы зэрызеклүэу -мэщлэ мащлэу- мы щыгуэ щытми зэманклэрэ "щлэн" - "консиенс"- кытехьуклыуи жылэпхэнщ. Араши, щылэггуэ зилэм и щылэггуэр зэрихэрэ зэрыужь щыклэу кьэху-кьэщыгыгуэу мы зэрыщлхэри а "щылэм" зэманклэрэ "щлэн" хуэхужу лытапхэщ.

Ауэ икли, мы кьэтлүэтахеми кьызэрыхэщү, дэтхэнэ зы щылэггуэ зилэм "щлэн"и илэу лытапхэми, кьызхиггэлүкл "хь" макьым иггэзащлэ кьалэным теухуауэ "хь"уэ зыллыта псэущхэм мы хуэхуэ "псэльэбзэ"мклэрэ иггүэт "щлэн"ыр зэрынэггүэщлри гурылуэггүэнщ. Мы зэрыжытлауэ, "щлэн"ыр псэльэбзэклэрэ лъэщрэ зэпэщ хуауэ лытапхэщи, псэльэбзэм теухуа "щлэн"ыр щылэггуэрэ гьащлэр зэрызеклүэу гьэзащлэхэм теухуауэ хуэхуа "щлэн"ым щхьэщыкыггэшхуэ зэрызыхуилэри гурылуэггүэнщ. Араши, и щылэггуэ ужыгыгуэклэрэ макь кьызхиггэлүкын лъэкыныгыэ зыггүэта псэущхэм кьырилу мы макьхэр я кьэхуклэм теухуа щылэггуэ лытэклэрэ зэрызырихьэу дэтхэнэ зы щылэр илгытэу зэрыщлдзэклэрэ ухуэ псэльэбзэм мы илгытэхэм теухуауэ а псэущхэм кьыритыну "щлэн"ыр мыбы ипэ ухуауэ тлгытэ "щлэн"хэм -еплгытэн хуэимыггүэу- кьазэрыщхьэщыкыры гурылуэггүэнщ.

Мы жытлахэмкли зэрыгурылуэггүэу, кьызхиггэлүкл "хь" макьым теухуауэ "хь"уэ зыллыта псэущхэм езым хуэдэу -"хь"уэ- илгытауэ щыта адреи псэущхэхэм иужьклэ кьащхьэщыкыгуэ зызэрилгытэжари псэльэбзэм кьырита мы и "щлэн"ым теухуауэ зэрыщтыр налуэщ. Икли, псэльэбзэр зэрыужьрэ лъэщ зэрыхьум дищыгыгуэ "щлэн"ри лъэщрэ зэпэщ хуэуэ зэрыщытри гурылуэггүэнщи, мы илгьабжьэм "хь"м -иужькли зызэрилгытэжа "щыху"м- теухуауэ зи гуггүэ тщыныу "щлэн"ри "псэльэбзэ"м зэрытеухуар мыбдежым щыжытлэнщ.

*

Мы зэрыжытлауэ, мыпхуэдэ лгьаггүэрэ зэхуэкыныгыггэклэрэ езым хуэдэу "хь"уэ илгытэу щыта псэущхэхэм кьащхьэщыкыгуэ зыллыта "хь"м мы зыщыщү зилгытэу щыта псэущхэхэмрэ икли абыхэм ядэпсэууэ ихь натурал псэуклэми мы кьызэрыгуэклклэ, езыр щхьэ закгуэу зилгытэжу, гузэвэггүэрэ гужьеиггүэм зэрыхэхуаггэнури гурылуэггүэнщ. – Икли, "хь"р зыхэхуа мы гузэвэггүэрэ гужьеиггүэр нэхьыфлыгуэ зыхэзыщлэнурэ кьэзылуэтэфнури Киркэгард-рауэ кьыклэщлынщ.

Дауи, "хь"м езыр зыщыщү илгытауэ щыта псэущхэхэм кьащхьэщыкыгуэ зызэрилгытаклэрэ а и псэуклэрэ гьащлэ кьеклүэкыкларэ зэрыфлэклүэдам кьызэрыхэклкли, зыми пымыщларэ щымыщү зызэрилгытэж шынаггүэшхуэрэ гуггүеухыгыгуэшхуэм зэрыхэхуарауэ жылэпхэщ -иклэм иклэжым- езыми -"хь"ми- щхьэщыкл (т) зэрылгытэу "тхьэ" псалгэри макьыбзэклэрэ зэрыхуэхуарэ зэриухуар. Мыпхуэдэу зыщилгыта нэужьым "хь"м и закгуэныгыэрэ и гужьеиггүэр мащлэ зэрыхуарэ зэрыщхьэщыклары жылэпхэнщ.

Мы кьэтлүэтахеми кьызэрыхэщщи, "хь" псалгэм "тхьэ" псалгэр кьызэрытехьуклар "макьыбзэ" лэжьэклэм теухуауэ зэрыщытым нэмыщл,

икли мы "псэльэбзэ"клэрэ ухуауэ зи гугъу тшлa "щлэн"ым зэрилгытэ щлклэу -тлэкли- езы "хэ"м иухуауи лытапхэщ. Нытлэ, псэльэбзэклэрэ "хэ"м хуэухуэ мы "щлэн"ыр иджыри лэщ дьдэ шымыхуарауэ лытапхэщ езым щхэщыкл зэрылытэ "тхэ" псалъэр мы утыку кыщихагъэнури, мыпхуэдэу псэльэбзэр иджыри ныкыуэ ухуэу зэрыщытым кызырыхэккли, "тхэ" псалъэри "щлэн" иримыкыурэ "щлэн" ныкыуэклэ ухуауи лытапхэщ. Араши, "хэ"м и луэху хэмылбу ухуэу лытапхэ макъыбзэ лэжьэклэу "тхэ" псалъэр зэрыухуар зы лэныкыуэщ; ауэ, "тхэ" псалъэр "хэ"м кызыртехыулар "щлэн" лэныкыуэклэ зэрылытапхэри мыпхуэдэуш, - "щлэн ныкыуэ"уш.

Дауи, "макыбзэ" лэжьэклэр зэрызеклуэм нэмышл, икли "хэ"м мы и "щлэн" луэхуи зыхэлбу ухуауэ лытапхэ "тхэ" псалъэр "хэ"м функционалу щхэщыкл зэрылытэ зы псалъэрщ. Араши, "тхэ" псалъэр "хэ"м кыщхэщыкл зэрылытэу мы зэрыухуа щыклэр "хэ" псалъэри "хэ" макыым теухуауэ зэрыухуам хуэдэу функционалу лытапхээрщ. Икли, псэушхэ гуэрхэри езым хуэдэу "хэ"уэ зылыта ди псэушхэм псэльэбзэ зэрыухуэхуэклэрэ –мы псэльэбзэми теухуа- "щлэн"и игуэту шыщидзэм деж, езыр адреи псэушхэхэм къащхэщыкыу зызэрилгытэр жытлагъаши, мыбы ещхуи лытапхэщ -иужьклэ- езыми щхэщыкл зэрилгыта "тхэ" псалъэри утыку кызырихэа щыклэр.

Нытлэ, мы жытлахэми гурылуэгъуэ кызыртыхуищлши, мы псалъэхэр - "хэ, тхэ"- мы шыухуагъащлэм "онтологие" лэужьыгъуэу мылытапхэуэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

Аргуэру кышыщапхэмэ, езым хуэдэу "хэ"уэ илыта псэушхэхэм къащхэщыкыу мы зызэрилгытэклэрэ, зыщыщрэ и гъащлэр зэрихэ натуралыгъуэр мы зэрыфлэклэуэдаклэрэ "хэ"м и закыуэу зилгытэжу, гузэвэгъуэрэ гуузыгъуэу мы кыхуэкыуарэ зыхэхуам и зы хэкыплэраш –и "щлэн"ми и фыгъэклэ- езым щхэщыкл зэрилгытэу "тхэ" псалъэр кызырыжьэдэклари, ар япэу мы зэрыухуагъащлэу функционал къалэн зилэу лытапхэми, иужьклэ -кыуэ пэтрэ- езым "щхэщыт"уи зэрылытэу, езыри къэзгъэщлэ къарууфлэуи илытэу зэрыщидзагъэнураш нобэрэй "Тхэ" лытэклэм хуэклэу лэагъуэри зэрызэлухар.

Мы къэтлуэтахэми гурылуэгъуэ кызыртыхуащыу, езы "хэ"м щхэщыкл зэрылыта "тхэ" псалъэр утыку кыщихар псэльэбзэр иджыри зэрыхуэн мыхуауэ зэрыщытым ипкъ зэритклэ, "хэ"м илэ илэрэ "щлэн" зэпэщклэ зэрымыухуар гурылуэгъуэши, икли, "хэ"м езым "щхэщыкыын"ыгъэр "щхэм кырыкыуэ луэху глагол" лэужьыгъуэу зэрыщытри псалъэу мы утыку кызырихэа щыклэм теухуарэ хуэигъуэщ. Ауэ, езыр зэрилгыта щыклэу "хэ"уэ илытауэ шыта псэушхэхэм иужьклэ къащхэщыкыу зызэрилгытари "езырыж глагол" - "кыщхэщыкыын"- лэужьыгъуэши, икли мыпхуэдэу зэрилгыта щыклэри "псэльэбзэ"клэ хуэухуа и "щлэн"ыр –мащлэ дьдэу лытапхэми- япэу кызырышхэпа щыклэуи лытапхээнщ.

Мыбдежым кышыхэгъэщыпхъэщ ипэкли щыгъуазэ дызыхуэхъуауэ, адыгэбзэм -иужьылуэклэ- ильытауэ зи гугъу тцла "флэщ хъун" глаголри "щхэм кырыклуэ луэху глагол"у зэрыщытри, нытлэ, "Тхьэ"р Адыгэм зэрилъытэ закъуэр "флэщ хъун" луэхугъуэу мы зэрылътэм хуэдэу зэрыщытри гульытапхъэщ "тхьэ" псалъэри "хьэ"м езым "щхэщык!у - "субъект"ым "щхэщыкын" глаголу- "щхэм кырыклуэ луэху" лэужьыгъуэу мы зэрыухуар.

Ауэ, "тхьэ" псалъэм иужьылуэклэ утыку кыхъа "цыху" псалъэр псалъэбзэр зэрыхъун хъуауэ щылытапхъэу "хьэ"м и "щлэн"ри зэпэщ цыхъуарауэ лъытапхъэрщ цыхухуари, ар макъыбзэм и лэжьэклэу -ауэ икли- "хьэ"ми и "щлэн"ым зэрилъытапхъэу "хьэ"м ищлэу ильыта зы псалъэу лъытапхъэрщ; икли, "цыху"м и глагол формэри -цыхун- "луэху глагол" лэужьыгъуэу зэрыщытри гульытапхъэщ.

*

Мы кэатлуэтахэм аргуэру кышыщапхъэмэ, ипэкли зэрыжытлауэ, псэущхэм кызыхигъэлуэклэ "хь" макъыр зы псалъэу "хьэ"уэ зэрылътэм хуэдэу лъытапхъэщ езыми -"хьэ"ми- щхэщыкыр зэрылътэ "тхьэ" псалъэри; мы тлури функционал кбалэн зыгъэзащлэу ухуа псалъэхэрши, щылэгъуэ лъытэу –"онтологие"у- мылътытапхъэхэрщ.

Нытлэ, адыгэбзэм "тхьэ" псалъэр утыку кызырихъа щыклар мыпхуэдэши, мыр икли "Тхьэ"р "онтологие"у зэрымылътытапхъэм теухуауэ Кант –ипэклэ кыхэдгъэщауэ щыта- и еплъыклэм зэрэзэгъри налуэщ. Ауэ икли, адыгэбзэм "тхьэ" псалъэр мы зэрыщыухуагъащлэ мыхьэнэр -ипэклэ щыгъуазэ дызырихуэхъуауэ- иужьклэ Адыгэм "Тхьэ"р "флэщхъуныгъэ"м нэмыщлэ зэрымилътэу зэрыщытам/зэрыщытми зэрэзэгъри гурылуэгъуэщ.

Араши, езым хуэдэу "хьэ"уэ ильытауэ щыта псэущхэхэм -езым хуэхуэу мы псалъэбзэм кырит "щлэн"клэрэ- къазэрыщхэщыклым гульытэ хуэзыщла "хьэ"м езыми щхэщыклри -"т"- функционалу зэрилътар гурылуэгъуэщ. Ауэ икли, езым (хьэ) мы щхэщыкыр (т) зэрылътэр (тхьэ) "щылэгъуэ"м езырауэ лъытапхъэмэ, мыпхуэдэм деж, мы "тхьэ" псалъэмклэ ильытэр зы космикэ "Тхьэ"уэщ зэрылътытапхъэри, "Тхьэ"р мыпхуэдэу зылытэхэри -Спинозэ деж кышлэдзэу- зэрымымащлэр гурылуэгъуэнщ.

Ар щхэ, "Тхьэ"р "флэщхъуныгъэ" закъуэклэ зылытэ Адыгэмрэ и бзэм -адыгэбзэм- мыпхуэдэ лъытэклэр зэрыхуэимыгъуэри гурылуэгъуэнщ. Нытлэ, щылэгъуэ лъабжьэ зэрылътэ "щ"ым зы "зэман пыухытык!а"клэрэ (лэ) зыщигъэлабгъуэуэщ адыгэбзэм и "щылэ" псалъэр зэрыухуэр; "зэман" жыхуэтлэм клэ зэрилэри гурылуэгъуэмэ, "щылэгъуэ"м хиубыдэ зы "щылэ"р лъытэнымрэ, "щылэгъуэ"м езыр лъытэныр -зэман клэщлэрэ нэхь кыхъу щытми- зэхуэдэу зы "зэман пыухытык!а" лэужьыгъуэу лэжьэклэ зилэу зэрыщытхэри гурылуэгъуэщ. Нытлэ, "Тхьэ"р "щылэ"у е "щылэгъуэ"м езырауэ лъытэным щхэщыкыныгъэшхуэ зэхуалэкъыми, "зэманыгъуэ"м елытарэ теухуауэ мы лъытэклэхэр "Тхьэ" лъытэным зэремызэгъынур гурылуэгъуэнщ. Ауэ икли, "Тхьэ"р "щылэ"р кызытехуэклэ лъабжьэу, зэманыгъуэм (лэ) зыщигъэлабгъуэу щылэрэ щылэгъуэ кызытехуэклэ

"щ"уи лытэныр адыгэбзэм и "флэщхуныгээ" лытэклэм зэремызэгыххэри гурылуэгьуэнщ.

Мыпхуэдэу щытми, "хьэ"м функционалу мы щхьэщыкыныгээр зэрылыгыта "тхьэ" псалгэр иужьклэ "хьэ"м "щхьэщыт"уи зэрылыгэжарэ, "хьэ"ри зи "инает"клэ кьэхьуауи зэрылыгтэ еплыкклэхэр нобэ утыку ит хьуарэ икли ипэклэ зи гугьу тцла бзэхэм хуиту щызеклуэу зэрыщытри гурылуэгьуэми, адыгэбзэм "тхьэ" псалгэр щыухуагьащлэ мыхьэнэр мыпхуэдэу зэрыщымытарэ, "Тхьэ"м мыпхуэдэ зы "онтологие"плэ етыныр Кант зэримыдэххэри мыбдежым аргуэру щыжытлэжынщ.

*

Зэрыгурылуэгьуэу, "хьэ"м иужьклэ зызэрилыгыта псалгэрщ "цыху"ри, мы "цыху" псалгэм и мыхьэнэми ущеплым деж, ар антропологием "хьомо сапиенс"у илыгытарауэ кьыщлэжынщ; нытлэ, "цыху"м ипэ кыхуэу зызэрилыгэжу щыта "хьэ" псалгэри "хьомо ерэктус"рэ "хьомо хьэбилис" жыхуалэхэр зэрылыгтэ псалгэу лыгытапхьэщ.

Дауи, "хьэ"р езым хуэдэу илыгытауэ щыта псэуцхьэхэм кьащхьэщыкылу зылыгэжу зэрыщлэдзэм дэлэпыкьуэгьу хуэхьуа и "цлэн"ри хэтыжу, макьыбзэ лэжьклэу зэрыухуар гурылуэгьуэщ "хьэ"м езыми щхьэщыкы зэрилыгыта "тхьэ" псалгэр. Ауэ икли, "хьэ"м иужьклэ зызэрилыгыта "цыху" псалгэр "тхьэ" псалгэми иужьылуэклэ утыку кыхьауэ зэрыщытыр гурылуэгьуэми, "тхьэ" псалгэм елыгытарэ теухуауэ зэрымылыгытари налуэщ.

Ипэкли зэрыжытлауэ, "хьэ" псалгэмрэ икли абы кьытехьукла "тхьэ" псалгэр утыку кьызэрихьагьащлэу "онтологие" лытэклэ яхуэмыфащэу щытами, "псалгэбзэ"ри зэпкьырыувэу зэрыхьун хьуауэ щылыгытапхьэ зэманьгьуэхэм "хьэ"м и "цлэн"ри лэщ щыхьуарауэ лыгытапхьэщ "цыху" псалгэр -"онтологие" мыхьэнэи зэрилэклэрэ- утыку кьыщи хьагьэнур. Аращи, "хьэ"м езым "цыху"у зылыгэжын цлэхьуар псэуцхьэрэ щылэу хьуами кьащхьэщыкылрэ "щылэгьуэ" зилэхэм я нэхьыщхьэу, "щылэгьуэ"ми и нэхь лэгаплэ "сфер"ыр зи щылэплэу зыщылгэжарауэ жылэпхьэщ. Нытлэ, мы "цыху" псалгэмклэ зызэрилыгыта "щылэгьуэ" позицэр "щылэгьуэ гушлыу"р зи "щылэплэ"уши, абдежыр икли "щылэгьуэ ужьыгьуаплэ"у "щылэгьуэ гьунапкьэ"рщ. Мыпхуэдэу зэрыщытклэ "щылэгьуэ ухьыплэ"рщ "цыху"м мы и "щылэгьуаплэ"ри, нытлэ, "щылэгьуэ"м щыщрэ "щылэгьуэ гьунапкьэ"у "мышьылэ"ри зи гьунапкьэр "цыху" псалгэмклэ зэрылыгытар гурылуэгьуэщ. Аращи, мыпхуэдэ "онтологие" мыхьэнэ зилэрщ "цыху"ри, ар "щылэм щыцу ("щылэ"у) мышьыр (цы) зыху"рщ.

"Цыху" псалгэр мы и мыхьэнэклэрэ икли "экзистенцэ" -existence- псалгэми еплыгтэ хьуну жылэпхьэщ. Ауэ икли, "экзистенсиалист"хэм – "existential"хэм- "цыху"м и щылэгьуэр зэралгытэри "экзистенцэ" - "existence"- ллэужьыгьуэуш. Аращи, щылэгьуэ щыбрэ мышьыр зэрылыгтэ "цы"мрэ ар зэры"ху"р зэрылыгтэу ухауа "цыху" псалгэмрэ "экзистенцэ" - existence- псалгэр зэплыгтэ хьунши, "existence" псалгэр "ex-ist-ence"у зэрызэпкьырылым зэреджапхьэри мыпхуэдэу лыгытапхьэнщ: «"щылэгьуэ щыб"у (ex) "щылэ"у (ist) кьеклуэкл/щыт (ence)».

Мы ипэкли кызэрыхэдгъэщауэ, "цыху"м и "щылэгъуаплэ"р "щылэгъуэ гъунапкъэ"у икли "цы" -мышц- зы"ху"урщи, "щылэ"рэ "мышцылэ" лъэныкъуитри зи гъунапкъэ щылэгъуэ позицэ зилэ "цыху"р -нытлэ- "цы хун" лъэныкъуэклэ "щылэгъуэ щыб"рэ "мышцылэ"р -"мышц"ыр- зыхуу мы зэрыщытклэ, "щылэгъуэ"р зымылгытэ "щыуаплэ"ри кызыпэщытырщи, "цы"р зэрыхуклэрэ "цы"м "плэ" игъуэту, "щылэгъуэпцлэ"рэ "щылэгъуэ нэпцлэ"и зылытапхъэрэ апхуэдэуи зызылгытэжыпхъэрщ. Мыпхуэдэу зэрыщытклэ, "цыху"р -сытым дежи- "нихылизмэ"р кызыпыщэт щылэгъуэ зилэрщ.

Ауэ икли, мы и "щылэгъуаплэ"клэрэ "цыху"м -флэкыплэ имылу-кыпэщыт лэжыгъэр "цыхун"ращи, мыри "щылэгъуэ"р и "гъунапкъэ"клэрэ -"зыхдэщымылэ"клэрэ- "хун" луэхугъуэу "щылэгъуэ"р зэрылгытэ щыклэрщ. Аращи, и щылэгъуэ позицэклэ "онтологие"у "щылэгъуэ"рэ дэтхэнэ зы "щылэ"ри -зыхдэщымылэ лъэныкъуэклэрэ- утыку кыльхъэн "луэху глагол"щ "цыхун"ри, мыр икли "цыху"р "нихылизмэ"м зэрыхэмыклуэдэнуми и зы хэкыплэрщ. Нытлэ, онтологиеу и щылэгъуэм кызыэритклэ, "цыхун"ыр зи лэжыгъэрщ "цыху"ри, зыцыху "цыху"р зымыцыхум елытауэ нэхь "цыху"уи зэрылытапхъэу, зэрицыхуклэрэ "цыху"р нэхь "цыху" хъуурэ "цыхушхуэ" зэрыхъун лъагъуэ кызыпэщыту лытапхъэрщ. – Мы къэтлуэтам дигу кыгъэкыр -ипэкли и гугъу тцла-Нищэ "цыху"м кыпэщыту хуигъэфашэ лъагъуэрагъэнщи, адыгэбзэм "цыху"р и "щылэгъуэ"рэ "онтологие"у мы зэрылытам -флэкыплэ имылу-кыпэщыт лэжыгъэрэ (цыхун) лъагъуэри гурылуэгъуэщ.

Ауэ икли, зы псэушхъэ лэужыгъуэу щылэгъуэ зилэ "цыху"р -мы ипэклэ зэрыжытлауэ- "щылэгъуэ гущылу"рэ "гъунапкъэ"р зи "щылэплэ"у, "щылэгъуэ ухыплэ"ри кызыпэщытырщи, нытлэ, мыпхуэдэ щылэгъуэ позицэкли "цыху"р щылэгъуэр зэрызеклуэрэ зэрыужыыр икли зэрыухыр зылытапхъэу зэрыщытым папщли, -"цыху"м лэжыгъэу кыпэщытри "цыхун"рауэ зэрыщытклэ- "цыху"р щылу хъуам теухуа пцэрылыи зилэрщ. Аращи, щылэгъуэ зилэрэ икли "щылэгъуэ ухыплэ" кызыгурылуэфыну позицэр зи щылэгъуэу щыт "цыху"м "пцэрыль" кыыхуэхъур щылуэу хъуар зэрицыхунрэ кызыэрыгурылуэнраш; икли, и "псалъэбзэ"мрэ и "щлэн"ри – щлэныгъэри- щылэгъуэм езэгърэ гъащлэри зыгъафлэу игъэлэжьэнрэ игъэужыныр зи пцэрылытрщ. – Нытлэ, ипэклэ Сартр-рэ экзистэнциалист философхэм цыхур щхъэхуитыныгъэ зилэу зэрыщытым ипкъ зэритклэ, ищлрэ кылэжыыр пцэрыль кыыхуэхууу зэралгытэм нэхъри лъабжьэрэ кууагъ игъуэтуи жылэпхъэщ адыгэбзэм мы къитлуэтахэмкли, мыбы лъабжьэ хуэхъуари адыгэбзэм "цыху"р и "щылэгъуэ"рэ "онтологие"у зэрылыта щыклэраш.

Дауи, мыбдежым ди луэхур зытеухуар гурылуэгъуэщи, -иджырклэ-мыпхуэдэ гупщысэхэр кыых тцынкыым. Нытлэ, "тхъэ" псалъэр "хъэ"м кызыэрытехуэкла щыклэмрэ икли иужьклэ игъуэта лытэклэхэмклэ бзэм щызэрызеклуари гурылуэгъуэщ. Ауэ икли, -ипэкли зэрыжытлауэ- "хъэ"р езым щхъэщыклэ зэрылытэу хуэхуа/иухуа "тхъэ" псалъэм елытауэ

зэрымыухуари гурылуэгъуэщ иужьклэ "хьэ"м езыр зызэрилгытэжа "цыху" псалъэри, икли, езыр "цыху"у зыщилгытам щыгъуэр "хьэ"м и псалъэбзэмрэ и "щлэн"ыр лъэщрэ зэпэщ хьуауэ зэрыщытагъэнури гурылуэгъуэнщ.

*

"Хьэ"м езым щхьэщыкыр "тхьэ" псалъэмклэ зэрилгыта щыкълэм ипэклэ и гуыу тщлащ, ауэ мы щхьэщыкыныгъэр функционалу лыгытапхьэу щытми, ар щилгытам щыгъуэ кыыригъэкъри налуэ дыдэу зэрымылгытапхьэри жылэпхьэнщ. Аращи, мыпхуэдэу щилгытагъащлэм езым илэ кымыхьэрэ хузэфлэмыкхэри щхьэщыкыу илгытэуи жылэпхьэнщи, ныглэ, натуралу езым и лэ имыльрэ кыгурымылуащэу утыку кыхьэ кьэхьу-кьэщл лэужьыгъуэхэр; уае кызырэхьу, уэщ кызыреш, уэс кызыресыр; уафэу зыдэплъеим илъягъуэу –пп: вагъуэхэр-зылъямылэсын хуэдизу жыжьэу щытхэр езым щхьэщыкыныгъэу илгытэу щытауэ щытмэ... Дауи, "хьэ"м кыхьэклэ дэ цыхум нобэ мыхэр кызырыдгурылуэрэ икли а жыжьагъэхэр нэхь гъунэгъуу зэрытлъягъуффри гурылуэгъуэщ; икли, кыгъэунэхуарэ иухуа технологиклэрэ цыхур нобэ уафэм щилъягъуу щыта а щыльгэхэм зеклуэ ежьэу кызырыщидзари гурылуэгъуэнщ.

Ныглэ, ипэкли зэрыжытлауэ, "тхьэ"р щилгыта нэужьылуэу "хьэ"м "цыху"у зызэрилгытэжар -щылэм "щылэгъуэ гъунапкъэ"у щыщрэ, "мышц"ри зы"ху"у мы зэрылгытар- зэрыигъуащэр нобэ нэхьыфлыу кыдыгурылуэу жылэпхьэнщ.

Аращи, иджыри дызынэмыса щылэгъуэ щыплэхэр щылэми, нэ дызэрилэ лъандэрэ ди щыльгэм пэжыжьэ щыльгэрэ вагъуэхэр долъягъу, кыдыгурылуэ. Нобэ мыхьуми, зэ, мы тлъягъухэм дызэрынэсын гугъэи дилэщ; икли, щылэгъуэ жылэми дынэсу, и клуэцъри кьэтпщытэу зэрызэпкъырылгъри иклэ нэгъунэ –"цы"м нэгъунэ- зыгурыдгъэлуэн лъягъуэми дытетщ.

Ауэ, дэ тлъягъурэ тлгытэ щыплэхэм дэри далъягъуу дызэралгытэфынури гурылуэгъуэнщи, дэ дызэрыщылэрэ ди щылэклэхэр, кьэдлэжьрэ дгъахьэхэр зэрыщыту –ди щыльгэм щызэрылъягъум хуэдэжу-щылэгъуэ псоми –"космос"ми- щолъягъуэ, хуоклуэ, нос, лъолэс. Дэ дызэплэрэ тлгытэ щыплэхэм кыдызэплэрэ кытпэплэ зэрыщылэм теухуа ди гурыщхьуэр мыужьыхьу клуэ пэтри нэхь лъэщ зэрыхьури гурылуэгъуэщ. – Зы космикэ "Тхьэ"м и нэлэ кыттетуги жылэпхьэнщ.

Цыху флэщхьуныгъэрэ дин лъэныкыуэкли дэ дызэрыщылэрэ кьэдлэжьхэр дыкьэзгъэщла "Тхьэ"м илъягъуу зэрыщытрэ, икли дызэрыщылэрэ ди лэжьыгъэхэм теухуа хысэп етынми зыхуэдхьэзырын хуейуи жалэ.

Дауи лыгытэ, мы ипэклэ зэрыжытлауэ, дызэрыщылэрэ кьэдлэжьхэр щылэгъуэ псом щызоклэуэ. Икли, щылэгъуэрэ джыгъуэм зэ щыджыр увылэгъуэ зимылуэ джыуэ зэрыщытыр -макыбзэу ухуа адыгэбзэм теухуауэ япэрэи ди лэжьыгъэхэми кызырэхэщкли- дызэрыщыгъуазэм

хуэдэжу, "цыху" псалъэм теухуауэ мы ипэккэ зи гугъу тцлахэри налуэщ; мыбыхэм нэмыщц, мы ипэккэ зи гугъу тцла философхэм –нэхьыбэуи "экзисталист"хэм- цыхум теухуауэ къалуатэхэмрэ пщэрыль къытхуэхьуу ялыгтэхэри гурылуэгъуэщ.

Зи гугъу щыпхьэр куэдщ, ауэ, кыхь тцынкьым.

Ипэккэ адыгэбзэм къыдгуригъалуэхэми дызэрыщыгъуазэу, иккэ нэхьыбэри къыпыщапхьэнщ, ауэ, мыпхуэдэхэм теухуауэ зи бзэм нэхьыбэ сыт къыбжилэн... Сыти жылэ, дэтхэнэ зи шылэгъуэ зилэр хьууэ клуэрци, зи увылэплэ зимылэу зэрызэхьуэкккэрэ щылэу щытц сытри, мыпхуэдэщ "хьэ"уэ зыщилыта лъандэрэ и "цлэн"ккэрэ зэхьуэккыныгъэ игуэту цыхури къызэрыгъуэгурыкклуэри, нытлэ, и псалъэбзэми хуэлуауэ -мы къыкклуэ лъагъуэми- щигъуэта и "цлэн"ыр игъэлажьэрэ гупщысэуи щытыхунккэ бэлыхь лажьэм хэтц цыхури, сыти жылэ, зыхуримыккыуэщ... - Дэнэ мыгъуэ дыкклуэжын.